

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСТОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

Матеріали Українського санкційного форуму

Київ • Алерта • 2025

УДК 343. 9; 343.35; 343.148; 347.236; 343.341 (477)
С18

С18 Санкції як інструмент національної безпеки: питання правозастосовної практики та економічні наслідки: тези доповідей учасників Українського санкційного форуму (29 листопада 2024 року) / укладачі: М.А. Погорецький, Є.В Вакуленко, Л.Ю. Малуґа. Київ: Алерта, 2025. 158 с.

ISBN 978-617-566-917-4

У збірнику подано матеріали учасників Українського санкційного форуму, в яких висвітлюються різноманітні підходи щодо вдосконалення положень Закону України «Про санкції», кримінального законодавства та інших нормативних актів, рекомендації для правоохоронних органів та посадових осіб публічної влади щодо реалізації владних повноважень у сфері санкційної політики та притягнення до відповідальності за злочини проти національної безпеки України. Для фахівців, які працюють у вищезгаданих галузях, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів та студентів.

**Матеріали опубліковано мовою оригіналу
в авторській редакції.**

**Відповідальність за зміст, достовірність та якість поданого
матеріалу несуть учасники форуму.**

УДК 343. 9; 343.35; 343.148; 347.236; 343.341 (477)

ISBN 978-617-566-917-4

© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2025
© Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, 2025
© Національна академія служби безпеки України, 2025
© Рада адвокатів київської області, 2025
© Видавництво «Алерта», оформлення, 2025

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО ОРГАНІЗАТОРІВ ФОРУМУ	6
БЕСЕДА Дмитро САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ РЕАЛЬНИМ ТА/АБО ПОТЕНЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	8
ВАКУЛЕНКО Євгенія ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	14
ВЛАСОВА Ганна УЧАСТЬ ДЕРЖАНИХ ОРГАНІВ У ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	22
ГРИНЕНКО Юлія, ГРИНЕНКО Ігор ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИВАТНОГО І ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ЕТАПИ ТА ДІЇ	26
ДЕНИСЕНКО Григорій ГАРАНТІЇ ТА ЄМНИЦЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ	34
КОСТЮЧЕНКО Олена ЩОДО НАДМІРНОСТІ ТА НЕПРОПОРЦІЙНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ АРЕШТОВАНИМ МАЙНОМ ПРИ ЙОГО ПЕРЕДАЧІ В УПРАВЛІННЯ АРМА	47
КОЛОГОЙДА Олександра БЛОКУВАННЯ ТА СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ	55
КНИЖЕНКО Оксана ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ САНКЦІЙ	62
КРАВЕЦЬ Валентина ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ ДО ТЕЛЕРАДІООРГАНІЗАЦІЙ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА	66

ЛЕОНОВ Борис ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ: ЧИ ДОРЕЧНИЙ САНКЦІЙНИЙ ПІДХІД? .	72
МЕЛЬНИК Дмитро ЩОДО АКТУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВНОЇ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	80
МЯГКОВ Микола СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ ПРАВ, ЩО ОБМЕЖЕНІ САНКЦІЯМИ	88
НОВИЦЬКИЙ Григорій ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	96
ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола САНКЦІЇ: ЗАКОНОДАВЧА НЕВИЗНАЧЕННІСТЬ (ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ)	99
ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 111, 111–1, 111–2, 436–2 КК УКРАЇНИ	104
СІРИЙ Олег СЕКТОРАЛЬНІ САНКЦІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО КРАЇНИ-АГРЕСОРА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ...	110
СТЕБЛИНЕНКО Віктор ЗАХИСТ СУВЕРЕННОГО ПРАВА УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ТА СЕКТОРАЛЬНИХ САНКЦІЙ	117
СТУПАК Ольга ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	126
СТЕФАНЧУК Марина СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ: ЮРИСДИКЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ.....	132
ТЕРЕЩЕНКО Олег САНКЦІЙНІ ЧИ РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ СПІВПРАЦІ БІЗНЕСУ ІЗ АВТОРИТАРНИМИ РЕЖИМАМИ?.....	140

ЦЕЛОВАЛЬНИЧЕНКО Наталія УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО МАЙНОВОЇ (ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ) ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ САНКЦІЙНИХ ОСІБ	146
ЧЕХОВСЬКА Марія ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ	152
РЕЗОЛЮЦІЯ Українського санкційного форуму «Санкції як інструмент національної безпеки: питання правозастосовної практики та економічні наслідки»	155

ВСТУПНЕ СЛОВО ОРГАНІЗАТОРІВ ФОРУМУ

Український санкційний форум під назвою «Санкції як інструмент національної безпеки: питання правозастосовної практики та економічні наслідки» об'єднав представників публічної влади, представники правоохоронних органів, інституцій громадянського суспільства, представники адвокатської спільноти, представники українського бізнесу.

Збірник тез за результатами форуму включає комплексний аналіз актуальних питань санкційної політики, рекомендації щодо удосконалення правозастосовної практики та оцінку економічних наслідків санкцій для України та агресора. Висновки та пропозиції, викладені в матеріалах, можуть бути використані як основа для формування ефективної санкційної стратегії України.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації Україна активно застосовує санкції як ефективний механізм захисту національної безпеки, протидії агресорові та відновлення справедливості. Водночас існує ряд викликів, пов'язаних із правозастосуванням санкцій, їхньою ефективністю та правовою визначеністю при прийнятті рішень як щодо застосування санкцій, так і притягнення до відповідальності за порушення санкційного режиму. Український санкційний форум став унікальною площадкою для обговорення цих питань та напрацювання конкретних рекомендацій та озвучення наболілих для українського суспільства проблем.

Ключовими темами стали питання відшкодування збитків українським підприємствам у приватному та державному секторах економіки, правозастосовні аспекти передачі арештованого майна до управління АРМА, а також надмірність обмежень, пов'язаних із санкціями. Особливу увагу приділено питанням кримінально-правового характеру та перспективам притягнення до відповідальності за порушення санкційного законодавства.

Дискусії також охопили міжнародний досвід застосування санкцій, зокрема телерадіоорганізацій, та можливості адвокації та представництва інтересів держави-жертви агресії на глобальних майданчиках. Питання строків звернення до суду, специфіки санкційної політики в умовах воєнного стану та юрисдикційні аспекти стягнення активів підсанкційних осіб викликали жваву дискусію та обговорення.

Учасники форуму наголосили на важливості інтеграції ринкових механізмів для запобігання співпраці бізнесу з авторитарними режимами, а також на умовах та перспективах притягнення підсанкційних осіб до майнової відповідальності. Санкції розглядаються як невід'ємна частина комплексного підходу до захисту суверенітету, національних інтересів та безпеки, створення нового безпекового середовища.

Збірник тез за результатами форуму включає комплексний аналіз актуальних питань санкційної політики, рекомендації щодо удосконалення правозастосовної практики та оцінку економічних наслідків санкцій для України та агресора. Висновки та пропозиції, викладені в матеріалах, можуть слугувати основою для формування ефективної санкційної стратегії України.

Опублікована збірка тез містить узагальнені результати дискусій, аналітичні висновки та конкретні пропозиції учасників Форуму. Ці матеріали будуть корисними для представників державної влади, правників, науковців, економістів, громадських діячів та всіх, хто зацікавлений у удосконаленні санкційної політики.

Метою Форуму було озвучення викликів перед українським суспільством для формування узгодженої правозастосовної практики у сфері персональних та секторальних санкцій, що дозволить підвищити ефективність державної санкційної політики та водночас створити безпечне та прогнозоване бізнес-середовище для розвитку українських підприємств, залучення іноземних інвестицій, для відбудови України, зокрема.

БЕСЕДА Дмитро
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри контррозвідального забезпечення об'єк-
тів критичної інфраструктури
Національної академії Служби безпеки України

САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ РЕАЛЬНИМ ТА/АБО ПОТЕНЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Застосування санкцій є досить поширеним міжнародно-правовим механізмом політичного характеру, який зазвичай застосовується для боротьби із ворожим впливом однієї держави, її фізичних та юридичних осіб проти іншої держави. Санкції активно застосовуються і наддержавними об'єднаннями.

Уведення окремими державами та міжнародними організаціями режиму санкцій наразі стало одним із ключових інструментів впливу на поведінку агресора на міжнародній арені. Санкції розглядаються як запобіжні та обмежувальні заходи, які дозволяють реагувати на політичні та воєнні виклики і події, що суперечать цілям і цінностям держав, котрі їх застосовують. Запроваджені санкції дають змогу формувати відчутну економічну мотивацію до деескалації конфлікту та його подальшого врегулювання. Економічні санкції часто стають чи не єдиним із доступних механізмів реакції міжнародної спільноти та окремих держав на агресію.

Зазвичай санкції запроваджують поетапно: спочатку – це візові обмеження стосовно визначеного переліку осіб та блокування їхніх активів, згодом – накладання секторальних економічних санкцій (на окремі сектори/галузі економіки

країни чи компанії). Посилення санкцій відбувається внаслідок істотного збільшення загрози національній безпеці та / або ескалації конфлікту.

Запроваджені обмежувальні заходи економічного характеру здебільшого не дають високого одночасного ефекту, він посилюватиметься з часом. Санкції потребуватимуть максимального контролю за їх імплементацією, а також обмеження можливості їхнього обходу. Варто зазначити, що проблема ефективності торговельних санкцій полягає в тому, що технічно їх можливо обійти, використовуючи «сірий» імпорт і нейтральні країни.

Зважаючи на цю обставину, потрібно розуміти, що фінансові санкції – значно ефективніші, ніж торговельні, особливо на початковому етапі. Перевага фінансових санкцій – у швидкості їх запровадження (*фінансовий ринок краще регулюється*). Такі санкції набагато важче обійти, а пошук альтернативних інвесторів чи донорів – украй складний. До того ж, фінансові санкції стримують інвесторів з нейтральних країн.

З іншого боку, в деяких аспектах ефективність санкцій обмежена. Попри зусилля держав, які вводять санкції, економіка країни або її сектори / галузі чи компанії продовжують функціонувати, використовуючи альтернативні ринки та партнерів, з якими поки що може (–уть) успішно співпрацювати.

Ключовим фактором успіху санкцій є тривалість їх застосування, єдність держав-ініціаторів та постійний моніторинг ефективності обмежувальних заходів, які вже застосовано, для можливої адаптації й удосконалення санкційної політики.

На відміну від майже всіх санкційних рішень, реалізованих в Європі після 1945 року (*за виключенням санкцій ЄС проти Аргентини під час війни за Фолклендські острови*), Україна провадить санкційну політику в умовах воєнної окупації частини суверенної території. Більше того наша країна перебуває у разючій небезпеці від держави-агресора, яка має ядерну зброю та є постійним членом Радбезу ООН.

Важливо мати на увазі, що санкційна політика проводиться Україною в рамках її права на самозахист відповідно до ст. 51 Статуту ООН. Однак мета державної санкційної політики як невід’ємної частини військових зусиль в міжнародному збройному конфлікті збігається з метою самооборони. Детально ця мета сформульована в мирному плані Президента України В. Зеленського, схваленого 23.02.2023 резолюцією Генасамблеї ООН. Це важливо пам’ятати як при визначенні підстав застосування санкцій, так і для оцінки їх пропорційності. Попри те, що такі санкції носять переважно індивідуальний характер, їх кінцевим адресатом є рф, а не лише той чи інший громадянин чи юридична особа.

Від початку повномасштабного військового вторгнення РФ до України Президентом та Кабінетом міністрів України було видано низку Указів (*від 29.01.2024 № 36/2024*) і розпоряджень (*від 01.03.2022 № 193-р, від 09.03.2022 № 215-р, 15.07.2022 № 610-р, 30.08.2022 № 766-р*), спрямованих на реалізацію державної санкційної політики проти посадових осіб державних установ, олігархів, представників релігійного та медіа-середовища країни-агресора, підприємств медіа-сфери, а також злочинного.

Разом з тим, реалізація державою жорсткої санкційної політики, яка є цілком виправданою в умовах військової агресії рф та окупації частини території України, викликає супротив та навіть активну протидію з боку багатьох підсанкційних суб’єктів, які шукають можливості для уникнення дії санкцій у правовий (судовий) та позаправовий способи, використовуючи недоліки вітчизняного законодавства та лояльність суддів.

З метою *запобігання обходу* запровадженого щодо рф *санкційного режиму* резидентами рф та інших держав, а також вжиття вичерпних заходів щодо унеможливлення вчинення вказаних дій вважаємо за необхідне розробити в межах регуляторного законодавства механізму реалізації санкцій, який

має передбачати в т.ч. юридичну відповідальність за порушення вимог санкційного законодавства, якої наразі в Україні не існує.

Ураховуючи винятковий характер розвитку «санкційної злочинності» після початку загарбницької війни РФ проти України, 28.11.2022 Рада ЄС ухвалила рішення щодо віднесення порушення санкцій Союзу до сфери злочину, яка відповідає критеріям, зазначеним у ст. 83 (1) Договору про функціонування ЄС (ДФЄС).

02.12.2022 Європейська Комісія сформувала пропозицію-проект майбутньої директиви про визначення кримінальних правопорушень і покарань за порушення санкцій. Комісія також запропонувала нові посилені правила стосовно стягнення та конфіскації активів, що також сприятиме ефективності обмежувальних заходів ЄС.

12.03.2024 Європарламент ухвалив резолюцію «Визначення кримінальних правопорушень і покарань за порушення обмежувальних заходів Союзу (COM(2022)0684 – C9–0401/2022–2022/0398(COD))» в порядку ординарної процедури, яку 12.04.2024 погодила Рада ЄС, а країни-члени матимуть рік, щоб включити положення Директиви у своє національне законодавство.

Наразі на розгляді у ВР України знаходиться проект Закону України від 25.01.2023 № 8384 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції» [1].

Законопроектом пропонується доповнити КК України новою ст. 111–3 («Порушення вимог законодавства про санкції»), якою встановлюється кримінальна відповідальність за невиконання, перешкоджання виконанню або ухилення від виконання спеціальних економічних та/або інших обмежувальних заходів (санкцій). З огляду на родову належність кримінального правопорушення, його розслідування пропону-

ється віднести до підслідності СБУ, доповнивши ч. 2 ст. 216 КПК України відповідним складом злочину.

Разом з тим, підтримуючи в цілому необхідність притягнення особи до відповідальності за дії, передбачені диспозицією майбутньої ст. 111–3 КК України, деякі дослідники висловлюють переконання в тому, що за ухилення від санкцій може бути встановлена й адміністративна відповідальність [2].

Наприклад, якщо обхід санкцій здійснюється з використанням прогалин у чинному українському законодавстві з метою здійснення господарської діяльності підприємства, отримання прибутку для виплати зарплат, придбання нового обладнання тощо, а також без спричинення шкоди охоронюваним інтересам у сфері національної безпеки України.

Отже, не чекаючи компенсації РФ завданих втрат і збитків, Україна формує національні механізми відшкодування вартості майна, знищеного та пошкодженого внаслідок повномасштабного вторгнення. Відповідно для конфіскації активів осіб, які сприяють збройному конфлікту не лише в межах кримінального провадження, а й шляхом накладення на них санкцій, Україна удосконалює санкційне законодавство.

Для забезпечення реалізації запроваджених санкцій з боку України відносно іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність, варто передусім передбачити вичерпний законодавчий перелік санкцій [3].

Водночас, встановлення кримінальної відповідальності за порушення вказаних санкцій має стати предметом окремого кримінологічного дослідження із залученням не лише фахівців з кримінального права й кримінології, але й експертів з економічних та міжнародно-правових питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції: проєкт Закону України № 8384 від 25.01.2023р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41227> (дата звернення 22.11.2024).

2. Ватраль А.В. Санкційна політика України: реалії сьогодення та перспективи розвитку. *Санкції – інструмент безпекової політики держави*. Збірник матеріалів наукового форуму, (Київ, 12.09.2023 р.) / упоряд.: А.М. Черняк, В.М. Гребенюк, Д.В. Беседа, та ін. – Київ: НА СБУ, 2023. – С. 66.

3. Книженко О.О., Клименко С.В. Окремі питання відповідальності за порушення санкцій. *Санкції – інструмент безпекової політики держави*. Збірник матеріалів наукового форуму (Київ, 12.09.2023) / упоряд.: А.М. Черняк, В.М. Гребенюк, Д.В. Беседа, та ін. – Київ: НА СБУ, 2023. – 148 с. С. 85.

ВАКУЛЕНКО Євгенія
кандидат економічних наук,
доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
заступник голови науково-практичної ради Ради адвокатів
Київської області, адвокат, аудитор

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що почалася у форматі гібридної війни 20 лютого 2014 року і переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, призвела до чисельних людських втрат, несе спустошення та руйнування всюди куди заходить «русский мир».

На жаль, явища колабораціонізму, державної зради та пособництва агресорові залишаються серйозною проблемою. Особливо вони загострилися після повномасштабного вторгнення.

Співпраця з агресором завдає значної шкоди національній безпеці країни, створюючи пряму загрозу її суверенітету, територіальній цілісності та конституційному порядку. Такі дії мають підпадати під юридичну відповідальність.

Персональні санкції, які можуть бути запроваджені на підставі Закону України «Про санкції» відносно осіб за співпрацю з агресором, є дієвим інструментом невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України.

Проте, відповідальність за співпрацю з агресором може настати через притягнення особи до кримінальної відповідальності, зокрема за такою статтею Кримінального Кодексу України як стаття 111–2.

В обох зазначених випадках особи, щодо яких запроваджуються певні заходи, в тому числі обмежувального характеру, звертаються до адвоката для отримання правової допомоги, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами.

Організація захисту щодо злочинів направлених на підрив суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці мають особливий резонанс в суспільстві. У таких контекстах суспільство стає досить поляризованим, має наперед визначене розуміння щодо винуватості обвинувачених, вороже налаштоване до адвокатів, які здійснюють захист таких осіб. Аргументація захисту сприймається як намагання «відбілити» задалегідь «винного», що демонізує обвинуваченого і робить адвоката в очах суспільства таким собі «адвокатом диявола», ставить учасників процесу у досить незручне становище.

Роль сторони захисту це зовсім не обов'язково заперечення щодо скоєння злочину, в тому числі і самими обвинуваченим, але це обов'язково про дотримання стандартів доказування та доведення вини органом обвинувачення. Роль захисту це перевірка якості доказів, що їх надає обвинувачення, і спонукання до змагальності процесу, що має сприяти встановленню істини по справі. Зокрема, це сприяє забезпеченню загальних засад кримінального провадження, таких як:

- верховенство права;
- законність;
- рівність перед законом і судом,
- забезпечення права на свободу та особисту недоторканність,

- змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості,
- безпосередність дослідження доказів.

Окремим аспектом під час надання правової допомоги, згаданій категорії справ є взаємопов'язаність настання відповідальності особи як підсанкційної особи, так і підозрюваної, обвинуваченої особи за злочини, що направлені на підрив суверенітету та територіальної цілісності України.

Варто відзначити, що чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає одночасне існування різних стандартів доказування, зокрема:

1) Відповідно до ст. 214 КПК України, підставою для початку досудового розслідування є отримання з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

2) Відповідно до ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (доказів, які здатні переконати незацікавленого спостерігач в тому, що підозрюваний міг вчинити злочин).

3) Відповідно до ст. 62 Конституції України, обвинувальний вирок має постановлятися судом лише у разі, якщо вину обвинуваченого доведено поза розумним сумнівом.

Частина 3 ст. 132 КПК України передбачає існування такого стандарту доказування як «обґрунтована підозра», який фактично є проміжним між стандартом «переконання незацікавленого спостерігача» та стандартом «поза розумним сумнівом» і вимагає тим більшої обґрунтованості підозри, чим більш суворий запобіжний захід має бути застосований до підозрюваного.

Об'єктом злочину за статтею 111–2 КК України є національна безпека України. Це означає, що дії, передбачені цією статтею, спрямовані проти суверенітету, територіальної ці-

лісності, обороноздатності, державної, економічної чи інформаційної безпеки країни. Причому правовий характер даної шкоди спрямований на завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності, економічній та інформаційній безпеці. Тому, орган досудового розслідування має визначитися якого характеру була шкода, що на думку слідства заподіяна діями підозрюваних осіб.

Наслідком дій, що були спрямовані проти суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, державної, економічної чи інформаційної безпеки країни має бути втрата суверенітету, територіальні втрати, економічний спад, дестабілізація інформаційного простору. Відповідно, орган досудового розслідування має визначитися з урахуванням характеру завданої шкоди які наслідки спричинені, спричиняються або можуть бути спричинені в результаті неправомірних дій підозрюваних осіб. Причому, неправомірність таких дій якраз і має розглядатися через призму характеру самої шкоди.

Об'єктивна сторона злочину за статтею 111–2 Кримінального кодексу України включає дії або бездіяльність, що спрямовані на надання допомоги державі-агресору. Це означає, що злочин може полягати як у активних діях, так і в умисній бездіяльності, яка сприяє інтересам агресора. Дії можуть включати передачу військових таємниць, зброї, надання фінансових ресурсів або логістичної підтримки. Бездіяльність може виражатися у відмові повідомити компетентні органи про підготовку злочину або у ухиленні від виконання обов'язків, що перешкоджає здійсненню заходів проти держави-агресора.

Відповідно, орган досудового розслідування коли визначає складову злочину як *«передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора»* має визначитися з наступними правовими дефініціями: *«передача матеріальних ресурсів»* та хто ж такі є *«представникам держави-агресора»*.

Передача матеріальних ресурсів чи інших активів є дінням, яке означає активну поведінку, спрямовану на переміщення чи надання у володіння, користування або розпорядження матеріальними ресурсами чи іншими активами. Ця передача означає надання підтримки/допомоги суб'єктам, пов'язаним з державою-агресором, з метою, визначеною у ст. 111–2 КК України. Передача, як форма допомоги державі-агресору, лише тоді може тягти кримінальну відповідальність, коли вона спрямована на заподіяння шкоди критично важливим інтересам України у сфері національної безпеки.

Передача в контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК України має відбуватися конкретно *«представникам держави-агресора»*. Для кваліфікації вчиненого як пособництва державі-агресору потрібно, щоб суб'єктом цивільного права російської федерації виступала держава (в особі її органів і окремо створених структур).

На превеликий жаль ані орган досудового розслідування, ані сторона обвинувачення в залі суду не завжди може відповісти на такі прості питання як:

- 1) Чи була *«передача матеріальних ресурсів»* в контексті норм статті 111–2 КК України?
- 2) Хто такі є ці таємничі *«представники держави-агресора»* в контексті змісту інкримінованих епізодів?
- 3) Який був механізм такої *«передачі»* таким невстановленим слідством *«представникам»*?

Стаття 111² КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), вчинені громадянином України, з метою завдання шкоди Україні шляхом добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора.

Таким чином кваліфікуючими ознаками складу цього злочину є:

- 1) добровільна передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора;
- 2) наявність матеріального результату такої передачі ресурсів у вигляді допомоги державі-агресору;
- 3) наявність у підозрюваного мети завдання шкоди Україні;
- 4) наявність в діях підозрюваного прямого умислу.

Слід зазначити, що операції з повернення валютної виручки до України за заборгованістю, що виникла до повномасштабного вторгнення не утворює складу злочину як такого за будь-якою кваліфікацією, в тому числі за статтею 111–2 КК України.

З пояснювальної записки до законопроекту № 37д9/1–2022/56215 від 21.03.2022 вбачається, що введення такої кваліфікуючої ознаки як «добровільна передача матеріальних ресурсів» здійснювалася законодавцем для криміналізації діяльності по збору волонтерської допомоги для країни-агресора. Вочевидь, операції з повернення валютної виручки до України за заборгованістю, що виникла до повномасштабного вторгнення, тобто забирання грошових коштів від російського підприємства аж ніяк не має нічого спільного з «добровільною передачею матеріальних ресурсів» як збору волонтерської допомоги для країни-агресора.

На даний час відсутня усталена практика Верховного Суду щодо застосування цих положень кримінального закону, у зв'язку з чим їх тлумачення має здійснюватися шляхом з'ясування буквального лексичного значення слів та термінів.

Зовнішньо-економічна діяльність суб'єктів господарської діяльності на митній території України та за її межами є особливим видом діяльності, що регулюється ЗУ «Про зовнішньо-економічну діяльність». Статтею 2 ЗУ «Про зовнішньо-економічну діяльність» прямо передбачено наступне:

«Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності при здійсненні зовнішньо-економічної діяльності керуються такими принципами:

Принципом суверенітету народу України у здійсненні зовнішньо економічної діяльності, що полягає у:

- виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України;

Принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у:

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України;
- обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України...».

Враховання зазначених засад ставлять додаткові завдання перед правоохоронними органами щодо притягнення до відповідальності конкретних осіб.

Станом на сьогодні диспозиція статті 111–2 містить певну правову невизначеність в частині кваліфікації щодо об'єкту даного злочину та об'єктивної сторони зокрема. Про певний елемент правової невизначеності свідчить висновок ГНЕУ ВР. Є численні публікації на цю тему.

Зазначена проблематика є досить широкою та складною, що потребує особливих зусиль від адвоката, як фахівця в галузі права при прийнятті рішення щодо надання правової допомоги чим зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правничої допомоги своєму клієнту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний Кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Закон України «Про санкції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
5. Закон України «Про зовнішньо-економічну діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
6. Науково-практичний коментар до статті 111-2 Кримінального Кодексу України // О.І. Радченко. Є.В. Вакуленко; за заг. ред. О.І. Радченко. Київ, ДП Видавництво Верховної Ради України, 2024 року.

ВЛАСОВА Ганна
*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри публічного права
факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

УЧАСТЬ ДЕРЖАНИХ ОРГАНІВ У ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У преамбулі Закону України від 14.08.2014 № 1644-VII «Про санкції» зазначено, що пріоритетами національних інтересів України є, зокрема, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод. Адже забезпечення фундаментального права людини – права власності – повинно було враховане під час застосування Закону.

Участь державних органів у застосуванні санкцій є важливим механізмом у системі забезпечення національної безпеки, правопорядку, а також реалізації зовнішньої політики держави. Вона охоплює низку етапів та напрямів діяльності, таких як розробка, впровадження, контроль і забезпечення виконання санкцій.

Санкції є важливим правовим інструментом, спрямованим на забезпечення дотримання міжнародного права, захист національних інтересів і запобігання порушенням світового порядку. Їх правова природа базується на низці норм і принципів, які визначають їх легітимність та процедуру застосування.

Правова основа санкцій зазвичай ґрунтуються на національному законодавстві, міжнародних угодах та резолюціях міжнародних організацій.

1. Міжнародний рівень:

- Статут ООН (глава VII) надає Раді Безпеки ООН право застосовувати санкції для підтримки міжнародного миру та безпеки.
- Санкції ЄС та інших регіональних організацій базуються на відповідних установчих договорах.

2. Національний рівень:

- У багатьох країнах, зокрема в Україні, санкції регулюються спеціальними законами, такими як Закон України «Про санкції», який чітко визначає, які обмежувальні заходи можуть бути застосовані та в яких випадках.
- Санкції вводяться виконавчою владою (наприклад, РНБО в Україні) та затверджуються іншими державними органами, що забезпечує їх законність.

Основними принципами застосування санкцій є: легітимність, пропорційність, відповідати певній меті-санкції повинні спрямовуватися на конкретних осіб, компанії або організації, які несуть відповідальність за порушення; зворотність – санкції можуть бути скасовані у разі усунення причин їхнього застосування.

Логіка застосування санкцій базується на ряді стратегічних та політичних принципів, що направлені на досягнення конкретних цілей без застосування військової сили. Санкції використовуються як засіб дипломатичного тиску для змін у поведінці інших держав або суб'єктів на міжнародній арені. Ось основні елементи цієї логіки:

- Зміна політики або поведінки: Санкції часто вводяться з метою змусити державу або окрему особу змінити свою політичну позицію, поведінку або політику. Це може стосуватися, наприклад, порушення прав людини, агресії, порушення міжнародних норм або міжнародної безпеки.
- Покарання за порушення міжнародного права: У деяких випадках санкції використовуються як відповідь

на порушення міжнародних угод, резолюцій ООН або прав людини.

- Попередження або стримування загрози: Санкції можуть бути введені як превентивний захід для запобігання ескалації конфлікту або незаконним діям.
- Тиск на державу чи організацію: Санкції можуть бути інструментом, щоб продемонструвати непокору певним діям і створити економічний, політичний або фінансовий тиск.

Таким чином, логіка застосування санкцій базується на необхідності чітко визначити мету, забезпечити законність та ефективність, а також мінімізувати небажані наслідки для третіх сторін.

Мова йде про те, що всі види санкцій (економічні, фінансові, персональні, дипломатичні і інші заходи) мають чітко визначатися у відповідних рішеннях, які узгоджуються між собою. В практичній діяльності непоодинокими є випадки, коли процедура введення санкцій проти компаній суттєво не відрізняється від того, як вводять обмеження проти інших людей чи організацій. Немає чітких правил, які б дозволяли розуміти, чим керуються та як проводять розслідування СБУ й РНБО, коли вирішують, проти кого застосувати санкції. Як саме спеціалізовані органи «відбирають» осіб, щодо яких вводять обмеження, і які саме їхні вислови або діяльність до цього спонукають, крім загальних даних або найбільш кричущих випадків, залишається невідомою. Людина може з'ясувати це тільки у суді під час оскарження санкцій, коли її адвокату нададуть документи, що містять інформацію з обмеженим доступом.

Державні та правоохоронні органи України зобов'язані дотримуватися вимог Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція), тому що недбале використання положень Закону України «Про санкції» близьке до того, щоб порушити права людини, гарантовані Конвенцією та Конституцією України. У Законі вказано, що рішення про застосування

санкцій повинне містити строк їх застосування, однак ніяких граничних строків закон не містить. Також він не встановлює обов'язку уповноваженим органам перевіряти підстави для внесення до санкційних списків та їх обґрунтованість, що може дозволити органам влади зловживати своїми повноваженнями та вносити до санкційного списку тих, кого, можливо, там не повинно бути.

Викликає занепокоєння і інша досить дискусійна норма «...закони та інші нормативно-правові акти України діють у частині, що не суперечить цьому Закону...», трактування якої фактично перекреслює всі гарантії людини відповідно до Конституції України і взагалі не гарантує захист від свавільних дій з боку державних та правоохоронних органів.

Ще однією проблемою в заявленій темі є стягнення активів у дохід держави. Оскільки санкційні та кримінальні процедури мають схожі механізми (стягнення активів у дохід держави передбачене в Законі України «Про санкції», а арешт майна – у КПК), правоохоронці застосовують другий варіант, хоча його мета і природа зовсім різні.

Тому, надзвичайно важливо визначити роль абсолютно всіх державних та правоохоронних органів задля правильного розуміння та застосування Закону з гарантованим дотриманням основних гарантій та вимог Конвенції. Тому органи законодавчої, виконавчої влади та судової системи відіграють ключову роль у запровадженні, контролі та реалізації санкцій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. По санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII: станом на 21.11.2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 21.11.2024).

2. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

ГРИНЕНКО Юлія
доктор філософії, старший аналітик
Бюро економічної безпеки України

ГРИНЕНКО Ігор
кандидат економічних наук,
завідувач відділу досліджень фінансово –
кредитних операцій та економічної діяльності підприємств
лабораторії економічних досліджень
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИВАТНОГО І ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ЕТАПИ ТА ДІЇ

Наслідком злочинних дій російської федерації для українського бізнесу та державного сектору економіки вже сьогодні є безліч руйнувань та втрат: зруйновано приміщення та виробничі потужності, знищено та виведено з ладу техніку, знищено, вкрадено запаси зерна, садибного матеріалу, добрив, не відбудуться контракти та домовленості, не надійдуть грошові кошти... Втрати бізнесу збройної агресії величезні. Відновлювати господарську діяльність, відбудовувати, ремонтувати, купувати нову техніку – є життєвою необхідністю. Чи допоможе в цьому держава? Які будуть діяти для цього алгоритми? Як швидко це буде? Питання ці є надзвичайно актуальними наразі.

У процесі підготовки вітчизняними підприємствами документів для звернення до суду щодо відшкодування збитків, завданих війною з рф, очевидними є наступні етапи:

- створення документальної доказової бази щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між понесеними втратами та впливом протиправних агресивних дій РФ проти нашої держави;
- оцінювання розміру понесених збитків (понесених витрат, втрати майна, упущеної вигоди);
- підтвердження розміру понесених збитків висновком експерта.

Дію обставин непереборної сили засвідчує Торгово-промислова палата України (надалі – ТПП України). Листом ТПП України від 28.02.2022 № 2024/02.0–7.1 підтверджено, що введення воєнного стану в Україні з 24.02.2022 до його офіційного закінчення є обставинами непереборної сили (форс-мажорними обставинами) – зазначений лист наявний у загальному доступі на офіційному інтернет-ресурсі ТПП.

Відповідно до офіційних роз'яснень Державної податкової служби, з метою фіксації знищення (втрати) товарів внаслідок дії обставин непереборної сили у період дії воєнного, надзвичайного стану платнику податку рекомендовано:

- провести інвентаризацію;
- звернутися до органів ДСНС, які мають скласти акт пошкодження майна із зазначенням причини;
- звернутись до місцевих органів влади, які можуть додатково підтвердити факт знищення майна (товарів, необоротних активів, будинків та споруд, комунікацій);

20 березня Кабінет Міністрів постановою № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Росії (надалі – Порядок № 326) [5], і окреслив у ньому напрями та критерії, за якими розроблятимуться методики встановлення цих збитків. Крім того, даним документом уряд визначив, які держоргани визначатимуть шкоду та затверджуватимуть зазначені методики. Основний напрям, за яким будуть встановлюватися збитки приватних компаній, вказано у пункті 14 Порядку № 326 «економіч-

ні втрати підприємств». Згідно з ним, оцінюватимуться такі види втрат бізнесу:

- знищення чи пошкодження майна,
- упущена вигода від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності,
- втрати від неоплачених товарів робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях.

Відповідно до част.2 ст. 224 Господарського кодексу України (надалі – ГКУ) [2], під *збитками* розуміються:

- витрати, здійснені стороною;
- втрата чи пошкодження її майна;
- неотримані нею доходи, які уповноважена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або дотримання правил провадження господарської діяльності другою стороною.

Згідно із част.2 ст. 22 Цивільного кодексу України (надалі – ЦКУ) [1] поняття «збитків» визначено як реальний збиток та упущена вигода.

Відповідно до частини 2 статті 22 ЦКУ доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене відноситься до упущеної вигоди.

Окрім зазначених вище збитків, статтею 225 ГКУ до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила господарське правопорушення, зараховуються: вартість втраченого, пошкодженого чи знищеного майна; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково виплачених матеріалів), здійснені стороною, що зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; недержаний прибуток і матеріальна компенсація моральної шкоди.

Незалежну оцінку розміру упущеної вигоди виконують стосовно майна, власнику (балансоутримувачу) якого заподіяні реальні збитки щодо вказаного майна, які й були причиною упущеної вигоди.

Упущена вигода відображає різницю між реально можливим у майбутньому потенційно отриманим майном та вже наявним майном. Дана позиція викладена у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду по справі від 11.11.2021 № 910/7511/20.

Згідно із сформованою судовою практикою, упущена вигода – це рахункова величина втрат очікуваного приросту в майні, що базується на документах, які беззастережно підтверджують реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання грошових сум (чи інших цінностей), якби учасник відносин у сфері господарювання не допустив правопорушення.

Висновки судів ґрунтуються на тому, що при визначенні розміру упущеної вигоди повинні враховуватися лише ті точні дані, які підтверджують реальну можливість отримання грошових сум або інших цінностей, якби зобов'язання було виконано боржником належним чином (постанова Верховного Суду (ВС) в складі колегії суддів Касаційного господарського суду (КГС) від 12.11.2019 № 910/9278/18).

Стосовно особливостей оцінки збитків, понесених підприємствами приватного і державного сектору економіки, Порядок № 326 містить наступні визначення термінів:

- оцінка реальних збитків – визначення вартості пошкодженого або знищеного індивідуально визначеного майна (майна, визначеного родовими ознаками), а також вимушені витрати, понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок пошкодження або знищення зазначеного майна;
- оцінка упущеної вигоди – визначення розміру неотриманого прибутку, на який постраждалий мав право розраховувати за умови відсутності військових дій протягом певного часу (часу, необхідного для відновлення майна та майнових прав до стану, що існував на 23 лютого 2022 року).

Об'єктом оцінки збитку є економічні втрати постраждалих, зокрема підприємств, установ та організацій, згідно з пунктами 14 та 15 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 326 [5].

Оцінка шкоди та збитків, що проводиться для досягнення таких цілей:

- визначення загальних розмірів та обсягів шкоди та збитків, завданих збройною агресією, для визначення загальних втрат та збитків економіки, для прогнозування загальнодержавних або секторальних витрат на відновлення, планування державної політики у відповідних сферах та визначення поточних потреб у відновленні, а також визначення обсягів компенсації постраждалим;
- визначення розміру реальних збитків (у вартісному виразі), упущеної вигоди, витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав, що зазнали руйнівного впливу, внаслідок збройної агресії, для цілей подання постраждалими заяв на компенсацію, а також подання позовів до судових інстанцій, у тому числі – міжнародних;

Відповідно до проєкту Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності (проєкт наказу Міністерства економіки України та Фонду державного майна України), оцінка збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, здійснюється шляхом проведення, незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи. Зокрема:

- незалежна оцінка збитків забезпечується суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (надалі – суб'єкти оціночної діяльності) [3], із дотриманням національних стандартів оцінки майна та Міжнародних стандартів оцінки майна.
- судова експертиза, що пов'язана з оцінкою збитків, та діяльність судових експертів, що пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу» [4], з урахуванням особливостей методичного регулювання оцінки збитків, спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності в ході збройної агресії,

При цьому, при вирішенні поставлених питань, пов'язаних з підтвердженням збитків, експерт-економіст обмежений нормами Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [6], зокрема наступними:

- вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи.

- вирішення питань щодо дотримання відповідальними особами організаційно-правових вимог до проведення закупівлі товарів, робіт, послуг за державні кошти не належить до завдань судово-економічної експертизи.
- вирішення питань щодо визнання поточної дебіторської заборгованості безнадійною не належить до завдань економічної експертизи.

Отже, питання щодо документального підтвердження збитків, понесених підприємствами приватного та державного сектору економіки, є предметом судової економічної експертизи з урахуванням того, що в контексті поставлених питань експерт-економіст не вирішує питань, що є виключною компетенцією органів державного фінансового контролю, не підтверджує безнадійність дебіторської заборгованості та не здійснює оцінку правомірності проведення тендерних процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний Кодекс України. Верховна Рада України. Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Господарський Кодекс України. Верховна Рада України. Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
4. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12.07.2001 № 2658-III (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.
5. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Фе-

дерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-p#Text>.

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5), зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 03.11.1998 за № 705/3145 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

ДЕНИСЕНКО Григорій

*доктор філософії у галузі 081 Право, старший дослідник,
провідний науковий співробітник*

Національної академії Служби безпеки України

ORCID ID: 0000–0003–4132–8195

ГАРАНТІЇ ТАЄМНИЦЬ ПРИ ЗАСТОСУВАВННІ САНКЦІЙ

Гарантії таємниць у процесі застосування санкцій являють собою систему правових і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення конфіденційності інформації, доступ до якої є обмеженим законодавством. Це стосується таких видів інформації, як: державна таємниця; комерційна таємниця; банківська таємниця; персональні дані та приватне життя особи.

Ці гарантії необхідні для того, щоб процес прийняття санкційних рішень відповідав правовим стандартам, забезпечував належний захист інтересів держави та осіб, щодо яких застосовуються санкції.

Захист інформації з обмеженим доступом у санкційному процесі має важливе значення з таких причин:

а) Захист національної безпеки та державних інтересів. Інформація, що використовується при ухваленні санкційних рішень, часто містить дані, які становлять державну таємницю (розвідувальні відомості, інформація спецслужб тощо). Розголошення таких даних може загрожувати безпеці держави та ефективності самих санкційних заходів.

б) Забезпечення ефективності санкційних заходів. Розголошення певної інформації (наприклад, щодо фінансових операцій, активів, економічних зв'язків осіб) може дозволити особам, проти яких застосовуються санкції, уникнути чи знизити їх ефективність шляхом приховування або перерозподілу активів.

в) Захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб: Комерційна, банківська, персональна інформація, яка використовується в процесі прийняття санкцій, вимагає суворого дотримання режиму конфіденційності, щоб не допустити порушення прав осіб та втручання в їх приватне життя.

Під час застосування санкцій виникає потреба у балансі між відкритістю санкційного процесу та забезпеченням захисту таємниць. Тому одним із найбільших викликів санкційної політики є забезпечення балансу між прозорістю та відкритістю, які вимагаються демократичними стандартами, і необхідністю захисту інформації з обмеженим доступом. Зокрема, така необхідність пояснюється такими аспектами:

а) Право громадськості на інформацію. Суспільство має право знати причини і підстави введення санкцій, що гарантує довіру до державних органів і справедливість санкційних заходів. Водночас оприлюднення певної інформації може завдати шкоди державним інтересам або порушити права конкретних осіб.

б) Необхідність уникнення зловживань з боку влади. Закритість процесу ухвалення рішень може призводити до необґрунтованих санкцій або політичних маніпуляцій. Тому важливим є забезпечення відкритості щодо процедур, критеріїв та мотивів рішень, не порушуючи режиму секретності окремих видів інформації.

в) Практичний аспект судового контролю. Під час судового оскарження санкцій необхідно забезпечити доступ сторін до інформації, яка лягла в основу рішення, але з урахуванням захисту інформації, яка має обмежений доступ. Це передбачає спеціальні процедури і режими розгляду справ у судах.

Правовими джерелами, що регулюють гарантії таємниць є: Конституція України (стаття 32) – гарантує захист персональних даних та приватного життя. Відповідно до статті 32 Конституції України, «ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбаче-

них Конституцією України». Конституція прямо наголошує на тому, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, окрім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини. Це означає, що у санкційних процесах використання персональних даних, банківської, комерційної чи державної інформації має бути ретельно врегульоване законом, чітко мотивоване і пропорційне завданню, що стоїть перед державою.

В Україні існує низка спеціальних законів, які врегульовують питання захисту різних видів інформації, яка має статус обмеженого доступу, зокрема:

1) Закон України «Про державну таємницю» – визначає порядок захисту державної таємниці. Закон регулює відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, її засекречуванням та розсекречуванням. Інформація, що становить державну таємницю, має чітко визначений правовий режим, і доступ до неї обмежений тільки особам з відповідним допуском. В санкційних процесах використовується багато інформації, що становить державну таємницю (дані спецслужб, оперативні відомості тощо), що вимагає спеціальних режимів захисту та відповідальності за її розголошення.

2) Закон України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» – встановлюють загальні принципи відкритості інформації та підстави для її обмеження. Цей закон передбачає, що вся інформація, якою володіють державні органи, є відкритою, за винятком інформації з обмеженим доступом. Закон встановлює перелік підстав для обмеження доступу до інформації: державна таємниця, комерційна таємниця, банківська таємниця, персональні дані. У контексті санкцій це означає необхідність чіткого обґрунтування обмеження доступу до інформації, що використовується при прийнятті рішень.

3) Закон України «Про захист персональних даних» – регулює порядок обробки та захисту персональних даних. Закон встановлює загальні засади діяльності державних органів щодо інформації. Він визначає поняття конфіденційної інформації, до якої належать відомості про фізичну особу, комерційні, банківські та інші відомості з обмеженим доступом. Відповідно до цього закону, доступ до конфіденційної інформації можливий тільки за згодою особи або у випадках, визначених законом, зокрема для захисту національної безпеки.

5) Закон України «Про банки і банківську діяльність» – забезпечує банківську таємницю. Банківська таємниця є однією з ключових гарантій захисту фінансових інтересів клієнтів банків та охороняється законом. Згідно зі статтею 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська таємниця включає інформацію про: рахунки клієнтів; фінансові операції; стан рахунків; особисті дані клієнтів. Доступ до таких відомостей суворо регламентується і може надаватися лише у випадках, визначених законом.

Особливості гарантій банківської таємниці при застосуванні санкцій полягають у наступному. Застосування санкцій часто передбачає такі заходи, як блокування рахунків, заборона фінансових операцій, арешт активів. Це призводить до ситуації, коли органи державної влади та банки змушені здійснювати широкомасштабний моніторинг фінансової діяльності та рахунків фізичних і юридичних осіб, щодо яких введено санкції. Саме тут виникають гострі питання: межі допустимого втручання в банківську таємницю; захист прав клієнтів банків; правомірність передачі банками інформації з обмеженим доступом державним органам.

Основними проблемами гарантій банківської таємниці в контексті санкцій є:

а) Відсутність чітких критеріїв розкриття банківської таємниці при застосуванні санкцій. Українське законодавство не містить чітких правил, що регламентували б межі й обсяг

інформації, яка може бути передана банками органам влади у випадку санкційних процесів. Як наслідок, виникають такі ризики: необґрунтоване розширення доступу до інформації, яка не має прямого відношення до санкційних справ; можливість порушення прав клієнтів на конфіденційність та захист особистої інформації.

б) Ризики несанкціонованого розголошення банківської інформації. Процес застосування санкцій передбачає взаємодію різних державних органів (РНБО, СБУ, Держфінмоніторинг тощо), що збільшує ризики витоку банківської інформації або її несанкціонованого використання. Це створює загрози для: репутації клієнтів банків; стабільності банківської системи; рівня довіри до фінансових установ і держави в цілому.

в) Недостатність законодавчих механізмів відповідальності. Нині українське законодавство не передбачає чітких санкцій за незаконне або неправомірне розголошення банківської інформації саме у процесах застосування санкцій. Це створює умови для безвідповідальності й безкарності порушень банківської таємниці, що послаблює захист клієнтів банків.

г) Проблема судового захисту банківської таємниці. Під час судового оскарження санкцій, банки можуть бути змушені розкривати інформацію щодо фінансової діяльності клієнтів. Наразі процедура доступу суду до такої інформації та захист її конфіденційності законодавчо недостатньо врегульована, що може призводити до розголошення чутливих фінансових даних.

На підставі результатів аналізу зарубіжних та відчизняних правових, а також матеріалів практики, можемо запропонувати рекомендації щодо забезпечення балансу гарантій відкритості та захисту таємниць у процесі санкційю На наш погляд, для ефективного досягнення балансу між відкритістю та захистом інформації необхідні такі заходи:

1) Чітке нормативне визначення категорій інформації, що підлягають захисту під час санкційних процедур.

2) Встановлення спеціальних процедур розгляду справ, які забезпечують конфіденційність (закриті судові засідання, спеціальний порядок доступу до доказів).

3) Забезпечення суддів спеціальними допусками до інформації, яка становить державну або іншу таємницю, під час розгляду санкційних спорів.

4) Впровадження відповідальності за порушення режиму конфіденційності, зокрема щодо державних службовців та посадових осіб, які працюють з інформацією з обмеженим доступом.

5) Інформування громадськості в межах, достатніх для розуміння обґрунтованості санкцій, але без розголошення чутливої інформації.

Отже, гарантії захисту таємниць у контексті санкційних заходів мають ключове значення для забезпечення національної безпеки, захисту інтересів осіб і держави, а також для підтримки легітимності санкційної політики. Водночас досягнення належного балансу між прозорістю процесу та захистом інформації з обмеженим доступом є обов'язковою умовою ефективної реалізації санкційної політики держави.

Проблема недостатності чіткого законодавчого регулювання гарантій таємниць саме при застосуванні санкцій

Окремою проблемою є те, що українське законодавство не має спеціальних норм, які б чітко врегульовували особливості захисту інформації з обмеженим доступом саме в санкційних процесах. Це проявляється у таких аспектах:

1) Відсутність спеціального правового режиму інформації в санкційних процедурах. Наявні закони регулюють лише загальні принципи захисту інформації, але не враховують специфіку санкційних справ, зокрема необхідність використання великої кількості інформації з обмеженим доступом, яка може впливати на права конкретних осіб.

2) Нечіткість процедур і відповідальності посадових осіб за використання та розголошення конфіденційної інформації

в санкційних процесах. Наразі немає окремих положень про відповідальність за розголошення комерційної, банківської чи персональної інформації саме при застосуванні санкцій.

3) Відсутність спеціальних процедур судового розгляду санкційних справ із врахуванням необхідності захисту інформації, яка має обмежений доступ. Це може призводити до ризиків розголошення конфіденційної інформації або неможливості її належного використання в судових процедурах. Пропонуємо рекомендації щодо удосконалення законодавчого регулювання гарантій таємниць у санкційних процесах. Для вирішення зазначених проблем доцільно запровадити наступні кроки:

1) Внести зміни до Закону України «Про санкції», запровадивши окремий розділ або статтю, яка б чітко регулювала особливості поведіння з інформацією з обмеженим доступом при ухваленні санкційних рішень.

2) Розробити спеціальні процедури судового розгляду санкційних справ, які передбачали б закриті засідання, обмежений доступ до матеріалів справ, а також встановлювали б механізм доступу адвокатів та суддів до інформації, що становить державну чи іншу таємницю.

3) Запровадити чітку відповідальність посадових осіб за порушення режиму конфіденційності під час санкційних процесів, зокрема кримінальну або адміністративну відповідальність за незаконне використання чи розголошення такої інформації.

Отже, на сьогоднішній день в Україні існує достатня кількість загальних законодавчих норм, які регулюють питання захисту інформації з обмеженим доступом, однак спеціальне регулювання цих гарантій у санкційних процесах є недостатнім. Усунення цих законодавчих прогалин шляхом розроблення спеціалізованих процедур та введення відповідальності за порушення конфіденційності дозволить забезпечити ефективність санкційної політики, дотримання прав людини і за-

хист національної безпеки. На підстав результатів аналізу законодавства та практики його застосування пропонуємо такі рекомендації щодо вдосконалення гарантій таємниць при застосуванні санкцій:

1) Внесення змін до законодавства щодо запровадження спеціальних процедур захисту таємниць під час санкційних процесів. Однією з ключових умов ефективності санкційних заходів та захисту національної безпеки є наявність спеціальних процедур захисту інформації з обмеженим доступом (державна, комерційна, банківська таємниця, персональні дані) при прийнятті рішень щодо санкцій. Нині українське законодавство таких спеціальних процедур не має. Для вирішення цієї проблеми рекомендуємо:

а) внести зміни до Закону України «Про санкції», які чітко визначають процедури поводження з інформацією з обмеженим доступом під час санкційних процесів. Зокрема, ці зміни мають передбачати: орядок зберігання, передачі, опрацювання конфіденційної інформації; правила використання інформації, що містить державну або іншу таємницю, при ухваленні санкційних рішень.

б) Уточнити Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) щодо спеціальної процедури розгляду санкційних справ із використанням інформації з обмеженим доступом (наприклад, закриті судові засідання, спеціальні правила доступу сторін до матеріалів).

Такі законодавчі новели дозволять сформувати правову базу для ефективного захисту таємниць при застосуванні санкцій та запобігти їх несанкціонованому розголошенню.

2) Розроблення детальних інструкцій та протоколів доступу до конфіденційної інформації для органів влади та судів. Забезпечення належного захисту інформації з обмеженим доступом неможливе без чітких і зрозумілих інструкцій та протоколів, які регулюють порядок її використання та зберігання. Рекомендується розробити й затвердити:

а) Єдину інструкцію для органів державної влади (зокрема, Ради національної безпеки і оборони, СБУ, інших правоохоронних органів) щодо порядку роботи з конфіденційною інформацією у санкційних процесах. Інструкція має включати: чіткі правила та процедури щодо обробки, використання і зберігання інформації; порядок передачі та доступу до такої інформації лише уповноваженим особам, які мають відповідні допуски.

б) Спеціальний протокол доступу суддів та адвокатів до конфіденційних матеріалів санкційних справ, який передбачатиме: процедуру надання спеціального допуску суддям і адвокатам для роботи з конфіденційними документами; режим закритого судового розгляду санкційних справ, де залучені такі матеріали; правила ознайомлення сторін із матеріалами справ, з урахуванням особливого режиму їх використання.

Ці заходи забезпечать належний рівень захисту конфіденційної інформації та запобігатимуть ризикам її розголошення чи неправомірного використання.

Пропонуємо рекомендації щодо вирішення проблеми гарантій банківської таємниці при застосуванні санкцій:

а) Чітке законодавче регулювання доступу до банківської інформації при санкціях. Необхідно чітко визначити у Законі України «Про санкції» або у відповідних підзаконних актах: які саме дані та в якому обсязі можуть бути передані банками органам влади; процедури запиту, надання та обробки банківської інформації у рамках санкційних процесів.

б) Встановлення суворого контролю та обмежень на використання інформації

Потрібно створити спеціальні внутрішні механізми контролю в банках і державних органах щодо: порядку отримання, використання та зберігання банківської інформації; кола осіб, які мають право доступу до неї. Це дозволить зменшити ризики несанкціонованого витоку інформації.

в) Запровадження відповідальності за порушення банківської таємниці. Необхідно внести зміни до законодавства

(Кримінальний кодекс України, Кодекс про адміністративні правопорушення), передбачивши спеціальні санкції за неправомірне розголошення банківської інформації, отриманої у санкційних процесах. Встановлення адміністративних та кримінальних санкцій за порушення конфіденційності у цій сфері. Чітке визначення відповідальності посадових осіб та працівників банків, які допускають такі порушення. Отже, ефективне застосування санкцій в Україні потребує забезпечення належних гарантій банківської таємниці. Необхідно усунути законодавчі прогалини шляхом чіткого нормативного регулювання доступу до банківської інформації, запровадження відповідальності за порушення режиму конфіденційності та створення спеціалізованих процедур судового захисту. Ці заходи дозволять зменшити ризики порушення прав клієнтів банків, підвищити довіру до фінансової системи та посилити ефективність санкційної політики держави.

г) Розробка спеціальних процедур судового розгляду з гарантією захисту банківської таємниці. Запровадити особливий порядок розгляду санкційних справ у судах, зокрема: забезпечення закритого режиму судових засідань; визначення процедури ознайомлення сторін з інформацією, що становить банківську таємницю, з урахуванням обмежень доступу. Важливим в забезпеченні гарантій таємниць піз час застосування санкцій до фізичних та юридичних осіб є запровадження відповідальності за порушення конфіденційності у санкційних процедурах. Ефективність процедур захисту інформації залежить також від того, наскільки чітко визначена відповідальність за порушення конфіденційності. Для цього доцільно:

1) Внести зміни до законодавства, зокрема до Кримінального кодексу України та Кодексу про адміністративні правопорушення, встановивши спеціальну відповідальність за незаконне використання, витік або розголошення інформації з обмеженим доступом, отриманої у процесі ухвалення санкційних рішень.

2) Чітко визначити суб'єктів відповідальності, які можуть бути притягнуті до адміністративної чи кримінальної відповідальності у випадку порушення режиму конфіденційності (посадові особи, судді, співробітники правоохоронних органів, представники сторін у судових процесах).

3) Передбачити диференційовані санкції (штрафи, позбавлення права займати певні посади, кримінальна відповідальність) залежно від тяжкості наслідків розголошення інформації та ступеня її важливості (державна таємниця, комерційна чи банківська таємниця, персональні дані).

Запровадження чіткої відповідальності суттєво посилить дисципліну і відповідальність усіх учасників санкційних процесів щодо конфіденційності. Запровадження вказаних рекомендацій щодо вдосконалення гарантій таємниць у санкційних процесах є необхідною умовою для:

- 1) Посилення захисту національної безпеки України;
- 2) Забезпечення ефективності та авторитетності санкційної політики держави;
- 3) Дотримання прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Таким чином, комплексне впровадження зазначених рекомендацій дозволить усунути законодавчі прогалини, зміцнити довіру суспільства та міжнародних партнерів до санкційних рішень України та забезпечити повноцінне дотримання міжнародних стандартів захисту інформації з обмеженим доступом. Гарантії таємниць при застосуванні санкцій є ключовою умовою дотримання законності, захисту прав особи та ефективності санкційної політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про санкції». Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2018.

3. Закон України «Про інформацію». Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації». Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
5. Закон України «Про державну таємницю». Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.
6. Закон України «Про захист персональних даних». Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481.
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність». Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30.
8. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36. Ст. 446.
9. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
11. Загальна декларація прав людини. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Відомості Верховної Ради УРСР. 1976. № 20. Ст. 214.
14. Рекомендації Ради Європи про належне управління СМ/Рес(2007)7. Офіційний вісник Ради Європи. 2007. № 6. Ст. 24–27.
15. Рішення ЄСПЛ у справі Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland від 21 червня 2016 року, заява № 5809/08. Офіційний вісник ЄСПЛ. 2016. № 6. Ст. 15–27.
16. Рішення ЄСПЛ у справі Nada v. Switzerland від 12 вересня 2012 року, заява № 10593/08. Офіційний вісник ЄСПЛ. 2012. № 9. Ст. 33–49.
17. Рішення ЄСПЛ у справі Leander v. Sweden від 26 березня 1987 року, заява № 9248/81. Офіційний вісник ЄСПЛ. 1987. № 3. Ст. 22–35.

18. Рішення ЄСПЛ у справі *Rotaru v. Romania* від 4 травня 2000 року, заява № 28341/95. Офіційний вісник ЄСПЛ. 2000. № 5. Ст. 41–56.

19. Постанова Верховного Суду у справі № 9901/142/21 від 18 травня 2022 року. Єдиний державний реєстр судових рішень України. 2022.

20. Постанова Верховного Суду у справі № 9901/54/21 від 22 червня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень України. 2021.

21. Постанова Верховного Суду у справі № 9901/27/21 від 20 травня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень України. 2021.

22. Постанова Верховного Суду у справі № 9901/173/21 від 6 жовтня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень України. 2021.

КОСТЮЧЕНКО Олена
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
адвокат
ORCID ID: 0000–0002–2243–1173

ЩОДО НАДМІРНОСТІ ТА НЕПРОПОРЦІЙНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ АРЕШТОВАНИМ МАЙНОМ ПРИ ЙОГО ПЕРЕДАЧІ В УПРАВЛІННЯ АРМА

Згідно зі статтею 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод будь-яке обмеження права власності повинно здійснюватися, зокрема, на умовах, передбачених законом. Статтею 13 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини визначено, що кожен, чії права та свободи, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі [1].

Право власності в Україні є предметом охорони на рівні Основного Закону. Так ст. 41 Конституції України проголошує, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам

суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Стаття 42 Конституції України визначає, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64 Основного закону) [2].

У відповідності до усталеної практики Європейського Суду з прав людини в контексті вищевказаних положень, володіння майном повинно бути законним (рішення у справі «Ятрідіс проти Греції» [ВП], заява N31107/96, п. 58, ECHR 1999-II) [3]. Вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципів верховенства права, що включає свободу від свавілля (рішення у справі «Антріш проти Франції», від 22 вересня 1994, Series A № 296-A, п. 42 [4], та «Кушоглу проти Болгарії», заява № 48191/99, пп. 49–62, від 10 травня 2007 [5]). Будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Першого протоколу. Необхідного балансу не вдається досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар (рішення від 23 вересня 1982 у справі «Спорронг та Льюнрот проти Швеції», пп. 69 і 73, Series A № 52 [6]). Іншими словами, має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між засобами, які застосовуються, та метою, яку прагнуть досягти (рішення від 21 лютого 1986 року у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства», заява No 8793/79, параграф 50, Series A № 98 [7]). обмеження права власності має переслідувати законну мету за допомогою засобів, які є пропорційними меті (Рішення ЄСПЛ від 05.01.2000 у справі «Беелер проти Італії», заява No 33202/96, параграф 107 [8]).

Арешт майна є одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження (п. 7 ч. 2 ст. 131 КПК України [9]). Згідно ч. 10 ст. 100 КПК України арешт може бути накладений у встановленому цим Кодексом порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, віртуальні активи, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

При цьому, застосування арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження слідчим суддею є неможливим, якщо потреби досудового розслідування не виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора.

Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів (абз. 2 ч. 10 ст. 100 КПК України [9]).

Потрібно зазначити, що встановлена КПК України процедура вирішення питання про передачу майна в управління АРМА має самостійні умови прийнятності, відмінні від критеріїв застосування арешту майна, та по суті становить окреме більш обтяжливе порівняно з арештом втручання в право мирного володіння майном.

Слід наголосити, що критерії розумності та співмірності обмеження права власності є оціночними поняттями та повинні визначатися на розсуд слідчого судді (суду).

Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» № 772-VIII від 10 листопада 2015 (далі за текстом Закон про АРМА) визначає нормативний зміст терміну управління активами як діяль-

ність із володіння, користування та розпорядження активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави і вирішено питання про їх передачу Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, тобто забезпечення збереження активів, збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості, передача їх в управління або реалізація активів у випадках та порядку, передбачених цим Законом, а також реалізація активів, конфіскованих у кримінальному провадженні чи стягнених за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими (п. 4 ч. 1 статті 1) [10].

За своїм правовим статусом Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі по тексту – АРМА), є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнено за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими (ч. 1 ст. 2 Закону про АРМА) [10].

Організація здійснення заходів, пов'язаних з проведенням оцінки, веденням обліку та управління активами належить до однієї з функцій АРМА (п. 4 ч. 1 ст. 9 Закону про АРМА) [10]. З метою її реалізації АРМА може за зверненням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду реалізувати свої повноваження (згідно п. 8–1 ст. 10 Закону про АРМА) [10] щодо

надання слідчому, прокурору, слідчому судді, суду письмових роз'яснень щодо можливості забезпечення Національним агентством ефективного управління активом та збереження (за можливості – збільшення) його економічної вартості. Таке роз'яснення надається у відповідь на звернення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду протягом п'яти робочих днів з дня отримання Національним агентством такого звернення. Форма такого звернення затверджується спільним наказом Офісу Генерального прокурора та Національного агентства;

Уповноважені особи Національного агентства згідно п. 5 ч. 2 ст. 11 Закону про АРМА [10] мають право: представляти Національне агентство в судах, закордонних юрисдикційних органах у порядку, встановленому законом.

Управління активами (рухомим та нерухомим майном, цінними паперами, майновими та іншими правами) здійснюється Національним агентством шляхом реалізації відповідних активів або передачі їх в управління на умовах ефективності, а також збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості (ч. ч. 1 та 3 ст. 21 Закону про АРМА) [10].

Метою управління арештованими активам АРМА є збереження їхньої вартості, забезпечення ефективного, прозорого та гнучкого управління. Якщо управління арештованими активами не здійснюється належно, їхня вартість може значно зменшитися.

Абзац 7 ч. 6 ст. 100 КПК України [9] визначає, що речові докази вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, а речові докази, зазначені в абзаці

першому цієї частини, такої самої вартості – для їх реалізації з урахуванням особливостей, визначених законом.

Причому, заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна (ч. 11 ст. 100 КПК України) [9]. Передача майна в управління АРМА є суворим заходом.

Таким чином, слід зазначити, якщо власник майна або уповноважений ним орган чи особа здійснює управління активами ефективно, забезпечує збереження їх вартості, вживає заходів, спрямованих на запобігання виникнення обставин негативного характеру, здійснює заходи щодо прибутковості майна, відсутнє приховування, пошкодження, псування, унеможливлення використання, зникнення, втрата інші негативні фактори управління майном, то відповідно відсутній сенс та правові підстави у передачі майна в управління АРМА.

Слідчий суддя повноважний вважати надмірним та непропорційним накладення арешту шляхом обмеження права користування арештованим майном. У цьому контексті, слідчий суддя враховує обсяг обмеження прав третіх осіб, втручання у права власності яких було б надмірним.

Слідчий суддя може застосувати виключно заборону розпорядження та відчуження майна, яке відповідає ознакам речового доказу, зважаючи на встановлені ризики, а також необхідність його використання для потреб досудового розслідування та судового розгляду.

Умови управління майном, на яке слідчим суддею накладено арешт, але відмовлено у передачі в управління АРМА, повинні бути такими, що забезпечують збереження його для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості. Збереження активів залежить від результативності управ-

ління, що полягає в ефективних підприємницьких рішеннях та заходах.

Справедливий баланс між вимогами суспільного інтересу у вигляді досягнення завдань кримінального провадження та вимогами захисту права власності окремої особи, може буде досягнутий, у випадку застосування обмеження розпорядження та відчуження арештованого майна без заборони його використання.

Крім того, повинно бути враховано, що заборона користування призведе до обмеження суб'єкта підприємницької діяльності, чи пов'язаних суб'єктів.

Згідно з п. 6 ч. 9 ст. 100 КПК України [9] у випадку встановлення рішенням суду підстав для спеціальної конфіскації об'єкта, кошти отримані як доходи від його користування можуть бути конфісковані.

ВИСНОВОК. Якщо власник майна або уповноважений ним орган чи особа здійснює управління активами ефективно, забезпечує збереження їх вартості, вживає заходів, спрямованих на запобігання виникнення обставин негативного характеру, здійснює заходи щодо прибутковості майна, відсутнє приховування, пошкодження, псування, унеможливлення використання, зникнення, втрата інші негативні фактори управління майном, то відповідно відсутній сенс та правові підстави у передачі майна в управління АРМА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституції України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Ятрідіс проти Греції» [ВП], заява N31107/96, п. 58, ECHR1999- II) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_363#Text

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Антріш проти Франції», від 22 вересня 1994, Series A № 296-A. URL: <https://nsj.gov.ua/files/pdf>

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Кушоглу проти Болгарії», заява № 48191/99, пп. 49–62, від 10 травня 2007. URL: <https://nsj.gov.ua/files.pdf>

6. Рішення ЄСПЛ від 23 вересня 1982 у справі «Спорронг та Льюнрот проти Швеції», пп. 69 і 73, Series A № 52. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text

7. Рішення ЄСПЛ від 21 лютого 1986 року у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства», заява No 8793/79, параграф 50, Series A № 98 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_180#Text

8. Рішення ЄСПЛ від 05.01.2000 у справі «Беслер проти Італії», заява No 33202/96, параграф 107. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2462>

9. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/stru#Stru>

10. Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» № 772-VIII від 10 листопада 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

КОЛОГОЙДА Олександра
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

БЛОКУВАННЯ ТА СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

Закон України від 14.08.2014 р. «Про санкції» з урахуванням змін від 12.05.2022 р. свідчить про поширення інституту цивільної конфіскації (визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (non-conviction based asset forfeiture) на активи підсанкційних осіб шляхом їх блокування та стягнення.

Україна стала першою державою, яка на законодавчому рівні запровадила можливість конфіскації активів країни-агресора та осіб, які своїми діями створили загрозу національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України або сприяють терористичній діяльності. ЄС та країни-партнери заблокували мільярди російських активів і розробляють шляхи їх конфіскації та використання цих коштів з метою воєнної підтримки та відбудови України. Рішенням Ради ЄС від 16.02.2024 р. врегульовано окремих облік і зберігання ЦД ЄС (Euroclear, Clearstream) прибутків від заморожених суверенних активів центробанку рф, які спрямовуватимуться для виплати компенсацій та підтримки України.

12.05.2022 р. внесено зміни до ч. 1 статті 4 Закону України «Про санкції»:

1) блокування активів – тимчасове позбавлення права користуватися та розпоряджатися активами, що належать фізичній або юридичній особі, а також активами, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними»;

2) перелік санкцій доповнено пп. 1–1) стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Блокування і стягнення активів є санкціями, оскільки обмежують майнові права та інтереси підсанкційної особи шляхом позбавлення права користування та розпорядження активом (блокування активів) або позбавлення права власності, майнових та немайнових прав (стягнення активів).

Особливості санкцій блокування активів та стягнення активів:

1) блокування активів має тимчасовий характер і не зумовлює припинення права власності на майно. Стягнення активів є різновидом цивільної конфіскації;

2) об'єктом є як активи, що належать підсанкційній особі, так і ті, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано вчиняти дії, тотожні здійсненню права розпорядження ними (КБВ, пов'язані та афілійовані особи);

3) передумова стягнення активів – якщо на фізичну чи юридичну особу в порядку, визначеному Законом «Про санкції», вже накладено санкцію блокування активів за рішеннями РНБО України, прийнятими після 24.05.2022 р. Стягнення активів можливе, коли дії мали місце до 24.05.2022 р.; заборона агресивної війни – імперативна норма міжнародного права (*jus cogens*), визнана спільнотою задовго до вторгнення РФ (рішення ВАКС від 20.03.2023 р. у справі № 991/1914/23);

4) є персональними санкціями – спрямовані на майнові (економічні) права та інтереси підсанкційних осіб, а не на особу порушника;

5) суб'єкти – іноземні фізичні та юридичні особи, особи під їх контролем, які сприяють країні-агресору або терористичній діяльності, у т.ч. резиденти (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про санкції», Закон України від 03.03.2022 р. «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності РФ та її резидентів»);

6) процедура застосування. Блокування активів – за рішенням РНБОУ, введеним в дію указом Президента України (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про санкції» п. 2 ст. 13 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України»); стягнення активів – за рішенням ВАКС (ст. 20 КАС України) за позовом Мініюсту.

7) стягнення активів має винятковий характер. Підстави: дії що завдали істотної шкоди національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в т.ч. шляхом збройної агресії, терористичної діяльності, окупації/анексії території України) або значною мірою сприяли їх вчиненню (в т.ч. фінансування, матеріально-технічне забезпечення держави-агресора: надання у користування території, цивільної або військової інфраструктури, приміщень, військової чи спеціальної техніки, іншого майна, постачання, зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, або інформаційного сприяння) або ухваленню рішень іншими особами (ч. 1 ст. 5–1 Закону «Про санкції»);

8) блокування активів застосовується на строк, визначений рішенням РНБОУ України (5, 10 років) або безстроково. Стягнення активів – в період дії правового режиму воєнного стану в порядку визначеної Мініюстом черговості.

Проблемні аспекти застосування блокування та стягнення активів:

1. Не поширюється на віртуальні активи (криптовалюта, токенизовані активи) до набрання чинності Законом України від 17.02.2022 р. «Про віртуальні активи».

2. Об'єктом блокування та стягнення активів є акції (частки, паї), а не корпоративні права. Помилковим є використання конструкції «право власності на корпоративні права» у визначенні поняття «активи». До особи, яка набула право на цінний папір, одночасно переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються, крім випадків, встановлених законом або правочином (ч. 1 ст. 35 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», ч. 1 ст. 197 ЦК України).

Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи (ч. 2 ст. 96–1 ЦК України). Більш правильно визначати момент набуття корпоративних прав в частині акцій та часток, що обліковуються в депозитарній системі – моментом внесення змін до системи депозитарного обліку часток/акцій, а щодо часток, які не обліковуються в депозитарній системі – моментом державної реєстрації в ЄДР зміни складу учасників, рішення про збільшення/зменшення розміру статутного капіталу, перерозподіл часток або про визначення розміру статутного капіталу.

3. Юрисдикція України поширюється лише на активи, які перебувають (обліковуються) в Україні (акції/частки – в депозитарній системі, частки/паї – в ЄДР (юридичних осіб, речових прав на нерухоме майно)). Якщо компанії структуровані з використанням іноземних юрисдикцій, підсанкційні активи можуть бути відчужені в юрисдикції, яка не запровадила санкції. Наприклад, рішення ВАКС від 23.01.2023 р. у справі № 991/6606/22 (справа Шелкова М.С.) щодо ТОВ «Демурінський гірничо-збагачувальний комбінат»; рішення ВАКС від 16.02.2023 р. у справі № 991/265/23 пункт 7.14.3 (справа Дерипаски О.В.) в частині, що стосується ПрАТ «Хустський кар'єр» і ПрАТ «Жежелівський кар'єр». Спори щодо визнання таких договорів недійсними не підсудні українським судам. Нікчемність правочину відчуження підсанкційного ак-

тиву доцільно передбачити в Законі України «Про санкції». Якщо суд доходить висновку, що підсанкційна особа, незважаючи на відчуження частки, зберегла можливість контролювати актив і розпоряджатися ним, то актив може бути стягнутий у дохід держави без визнання договору недійсним. Оцінці підлягає спроможність особи вирішувати юридичну й фактичну долю активів (відчуження, вчинення дії, тотожних праву розпорядження), прийняття щодо них управлінських рішень, визначення пріоритетних сфер розвитку, контрагентів, використання прибутку, отримання доходів від активів, шляхом здійснення права власності, корпоративних прав, або через пов'язаність особи, статус КБВ. Нікчемність правочину з підсанкційним фінансовим інструментом передбачена ч. 13 ст. 36 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» в ред. від 22.02.2024 р.

4. В рішеннях РНБО України про блокування активів не вказується, які саме активи є заблокованими. Забезпечення реалізації санкції блокування активів покладено на нотаріусів (при звернення особи за вчиненням нотаріальної дії щодо розпорядження активами) (Наказ Міністерства юстиції від 07.11.2022 № 4990/5 про внесення змін до пункту 7 глави 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України), банки (постанова Правління НБУ від 01.10.2015 р. № 654 «Про забезпечення реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» (із змінами), професійних учасників ринку капіталу (рішення НКЦПФР від 13.10.2015 р. № 1707 «Щодо порядку виконання учасниками ринків капіталу рішень РНБО України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» із змінами від 01.02.2024 р. № 130). Органом, що забезпечує реалізацію державної політики в сфері «стягнення активів» є Міністерство юстиції України (Департамент санкційної політики).

5. Рішення про застосування персональних санкцій часто не містить обґрунтування підстав застосування санкції. З огляду на обмеження прав та свобод підсанкційних осіб (в аспекті гарантій за ст. 1 Першого протоколу ЄКПЛ), подання уповноваженого державного органу (ВРУ, Президента України, КМУ, НБУ, СБУ) має містити підстави застосування персональної санкції (ч. 1, 3 ст. 3 Закону «Про санкції», постанова КМУ від 30.11.2016 р. № 888 «Про затвердження порядку підготовки пропозицій КМУ щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій») та докази, якими це підтверджується, а рішення РНБО та Президента України – оцінку доцільності, законності й обґрунтованості таких підстав.

6. В Законі «Про санкції» не визначено наслідки блокування активів, а саме: передача їх в управління до завершення строку блокування активів або винесення ВАКС рішення щодо стягнення активів на користь держави. Воєнний стан триває вже більше 2 років; строк блокування активів рішеннями РНБОУ – 5, 10, 50 років або безстроково. В Законі «Про санкції» не визначено строки проведення розшуку активів і розслідування, черговість звернення стягнення на активи. Звернення з позовом для Мініюсту обмежено лише строком дії воєнного стану. Якщо в структурі власності є підсанкційна особа – корпоративне управління заблоковано. Для фінансових установ наявність у складі власників істотної участі (10% і більше) підсанкційної особи має наслідком: для банку – позбавлення власника істотної участі права голосу, призначення НБУ довіреної особи (ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), примусове відчуження акцій (паїв) (Закон України від 29.05.2023 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану»); для професійного учасника ринків капіталу – ризик анулювання ліцензії (ст. 73, ч. 18 ст. 74 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»), що не відповідає

співмірності та пропорційності правозастосування, призводить до ліквідації учасника ринків капіталу та знищення підсанкційного активу. В ст. 5–1 Закону України «Про санкції» передбачено передачу в управління ФДМУ тільки стягнених рішеннями ВАКС пакетів акцій/часток.

7. Рішення про скасування санкцій має бути обґрунтованим досягненням мети застосування. Надання індивідуальних дозволів на продаж усіх або частини підсанкційних активів окремим особам не належить до дискреційних повноважень КМУ (наприклад, розпорядженням КМУ від 14.05.2024 р. № 427-р ПрАТ «Галактон» (94,6235% АТ «Данон Росія» – рішення РНБО України, введене в дію Указом Президента України 726/2022 від 19.10.2022 р.) погоджено відчуження права участі у ПрАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»).

***КНИЖЕНКО Оксана**
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії Служби безпеки України*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ САНКЦІЙ

Міжнародна співпраця з питань застосування обмежувальних санкцій обумовила ухвалення Директиви (ЄС) 2024/1226 Європейського Парламенту та Ради від 24 квітня 2024 року про визначення кримінально-караних діянь і санкцій за порушення обмежувальних заходів Союзу (далі – Директива) [1]. Цим документом вирішується низка питань, водночас, у цій публікації увага буде зосереджена саме на питанні караності діянь про які йдеться у Директиві. Зокрема, у ній розглянуто питання щодо можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Так, у ній зазначається, що держави-члени, законодавство яких не передбачає кримінальної відповідальності юридичних осіб, повинні забезпечити, щоб їхнє законодавство передбачало види та рівні некримінальних покарань. Передусім йдеться про рекомендації, що стосуються визначення розмірів штрафів, максимальний розмір якого може залежати від загального світового обороту відповідної юридичної особи або у фіксованих сумах.

Аналізуючи положення Директиви, відзначимо, що в ній закріплено вимогу згідно з якою покарання, які застосовуються до фізичних осіб, а також заходи щодо юридичних осіб

мають бути ефективними, пропорційними та стримуючими. Задля досягнення такої мети необхідно встановлювати рівні терміну позбавлення волі для фізичних осіб, передбачення додаткових покарань, а також визначення сум штрафів для юридичних осіб. Окремо Директивою визначаються ряд обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, які сприяють ефективності зазначених заходів.

У вітчизняній правотворчій діяльності вже були спроби криміналізувати зазначені діяння та встановити за них покарання та інші заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Так, Проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення вимог санкційного режиму, діючого на захист національної безпеки і територіальної цілісності України № 4002 від 01.09.2020 [2] визначався для юридичних осіб такий захід кримінально-правового характеру як ліквідація. Це був єдиний захід кримінально-правового характеру, які автори проекту запропонували в якості необхідного.

Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції № 5193 від 02.03.2021 [3] не передбачав можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у разі вчинення зазначених порушень, а тільки обмежувався визначенням відповідальності тільки фізичних осіб.

Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції № 8384 від 25.01.2023 [4] вказує лише на ліквідацію як на один із заходів, який можливо застосовувати щодо юридичних осіб.

Таким чином, як бачимо українські правники, під час розробки зазначених нормативних актів, обмежено використову-

ють інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Відзначаю, що обмеження використання тільки одного із можливих видів заходів кримінально-правового характеру не спонукає досягненню принципу пропорційності про який йдеться в Директиві.

Також варто згадати про Проект КК України, підготовлений за підтримки Ради Європи [5], де також передбачена відповідальність за порушення міжнародних санкцій. Згідно з цим проектом щодо юридичних осіб передбачено широке коло заходів кримінально-правового характеру. Такий підхід є більш виваженим, оскільки сприятиме індивідуалізації відповідальності, а відтак й реалізації принципу пропорційності про який йдеться в Директиві.

У Директиві чітко вказується на те, що застосовані заходи мають бути ефективними, пропорційними та стримуючими. Ці названі критерії вимагають від національно законодавства під час визначення не тільки покарання за порушення обмежувальних санкцій, а й інших заходів кримінально-правового характеру встановити такі засоби кримінально-правового реагування, які здатні були б забезпечити не тільки запобігання вчинення подібних діянь у майбутньому, а також й індивідуалізацію відповідальності.

З огляду на зазначене, доцільно передбачити у кримінальному законодавстві України не тільки коло караних діянь за порушення обмежувальних санкцій, а також передбачити можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не тільки ліквідацію, а й інші. Одним із дієвих заходів є, зокрема, штраф.

Таким чином, під час внесення змін до КК України, обумовлених криміналізацією порушення обмежувальних санкцій, необхідно передбачити більш широке коло заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Це дозволить забезпечити реалізацію принципів про які йдеться у згаданій Директиві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673 URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_2024012262. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення вимог санкційного режиму, діючого на захист національної безпеки і територіальної цілісності України: Проект Закону України від 1 вересня 2020 р. № 4002. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/3755>

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції: Проект Закону України від 2 лютого 2021 р. № 5193 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25767>

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції: Проект Закону України від 25 січня 2023 р. № 8384. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41227>

4. Контрольний текст Проекту Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>

КРАВЕЦЬ Валентина

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
т. в. о. заступника директора інституту (з навчальної
та наукової роботи)*

*Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
та стратегічних комунікацій
Національної академії Служби безпеки України*

ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ ДО ТЕЛЕРАДІООРГАНІЗАЦІЙ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Станом на липень 2024 року у Державному реєстрі санкцій [1] було 178 записів, що стосуються телерадіоорганізацій, з них 82 – щодо застосування санкцій, термін яких ще не сплив. Санкції щодо телерадіоорганізацій спочатку запроваджувалися на один рік, пізніше – на три роки, наразі найбільш тривалий термін, який застосовано до нерезидентів України, – п’ятдесят років. Серед 19 юридичних осіб з числа телерадіокомпаній, термін застосування санкцій до яких складає п’ятдесят років, сім зареєстровані на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, дев’ять – у місті Москва, інші – у регіонах рф. Найчастіше санкції до телерадіоорганізацій застосовуються на термін у 10 років (46 таких юридичних осіб). Переважна більшість підсанкційних телерадіокомпаній є резидентами рф (74), одна – республіки білорусь (Національна державна телерадіокомпанія республіки білорусь), сім – України (табл. 1).

**Дані з Державного реєстру санкцій
щодо телерадіоорганізацій, які є резидентами України**

Назва	Місце реєстрації	Номер та дата рішення	Вид санкцій (пункти згідно зі ст. 4 Закону України «Про санкції»)	Термін, років	Дата припинення дії
1	2	3	4	5	6
Товариство з обмеженою відповідальністю «ТВ ВИБІР»		43/2021 2021-02-02	1, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 19, 20, 25	П'ять	2026-02-02
Товариство з обмеженою відповідальністю «ТЕЛЕРАДІОКОМПАНІЯ «112-ТВ»		43/2021 2021-02-02	1, 4, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 19, 25	П'ять	2026-02-02
ТОВ «Телепростір»	м. Київ	684/2021 2021-12-28	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 16, 19, 20, 21	П'ять	2026-12-28
ТОВ «Наша Прага»	м. Київ	52/2022 2022-02-11	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 19, 20, 21	П'ять	2027-02-11
ТОВ «Наш 24»	м. Київ	52/2022 2022-02-11	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 19, 20, 21	П'ять	2027-02-11
ТОВ «НАШ 365»	м. Київ	52/2022 2022-02-11	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 19, 20, 21	П'ять	2027-02-11

1	2	3	4	5	6
Представництво Федерального державного унітарного підприємства «Все-російська державна телевізійна і радіомовна компанія»	м. Київ	726/2022 2022–10–19	5, 8, 9, 16, 21, 25	П'ять	2027–10–19

Згідно із Законом України «Про санкції» (ст. 4) до телерадіорганізацій, які поширювали контент в інтересах держави-агресора, окрім санкцій економічного, фінансового та майнового характеру, міграційних обмежень, застосовувалися заходи, спрямовані на припинення мовлення (анулювання зупинення ліцензій, заборона поширення медіа на території України та користування радіочастотним спектром України, припинення надання електронних комунікаційних послуг і використання електронних комунікаційних мереж) тощо.

Практика притягнення телерадіоканалів до відповідальності у вигляді припинення мовлення в інтересах забезпечення національної безпеки існує не лише в Україні. Для порівняння в Ізраїлі у квітні 2024 року було прийнято положення, що дозволяє тимчасово припинити мовлення іноземної телерадіокомпанії, діяльність якої завдає шкоди національній безпеці (т. зв. «закон Аль-Джазіра») [2]. Відповідно до цього нормативно-правового акту на підставі пропозицій органів безпеки, у яких обґрунтовується, що контент, трансльований іноземним каналом на території Ізраїлю, завдає реальної шкоди національній безпеці, Міністр зв'язку за згодою Прем'єр-міністра та за погодженням з Військово-політичним кабінетом має право доручити вжити таких заходів: зупинити трансля-

цію іноземного каналу; закрити представництво іноземного каналу; надати вказівки щодо видалення вебсайту іноземного каналу, якщо сервер, на якому зберігається вебсайт, розташований в Ізраїлі; або вилучити пристрій, який використовується для передачі контенту іноземного каналу. Відповідний наказ Міністра зв'язку подається до голови окружного суду або його заступника протягом 24 годин, і суд має право прийняти рішення про зміну або обмеження терміну дії цього наказу. Передбачається, що дія тимчасового положення поширюється на 45 днів з можливістю продовження ще на 45 днів. Таким чином, обмеження запроваджуються на скінченний термін, але можуть продовжуватися до завершення гарячої фази бойових дій, або до закінчення оголошення воєнного стану. Незважаючи на обмеження права на свободу слова та свободу преси, послідовним прихильником яких є Держава Ізраїль, пріоритет у даному питанні надається захисту національних інтересів.

У Франції законодавство (ст. 4 Закону про пресу від 27.07.1849 р., ст. 27 Закону про свободу преси від 29.07.1881, ст. L97 Виборчого кодексу) передбачає покарання за «публікацію, розповсюдження або відтворення будь-яким способом, неправдивих новин, сфабрикованих, фальсифікованих або фальшиво приписуваних третім особам документів, якщо вони зроблені недобросовісно, порушили громадський порядок або могли його порушити». Такі дії можуть каратися штрафом або навіть ув'язненням, особливо якщо фейкова інформація загрожує моральному духу армії або підриває обороноздатність країни. Однак норми цих законів складні в застосуванні, оскільки часто потребують доведення недобросовісності автора та потенційної шкоди для суспільства. У зв'язку з новими загрозами, такими як вплив на вибори через соцмережі, в 2018 році президент Е. Макрон ініціював закон проти маніпуляцій інформацією [3]. Цей закон дозволяє припинити поширення недостовірної інформації та обмежи-

ти мовлення каналів, які намагаються вплинути на виборчий процес в інтересах іноземної держави. Згідно з новими правилами, якщо у ЗМІ або в інтернеті масово з'являється фейкова інформація, що може вплинути на вибори, будь-який міністр, кандидат або політична партія має право вимагати її блокування. Регулятор телебачення і радіомовлення Франції, Вища аудіовізуальна рада (CSA), має право обмежити діяльність мовників іноземного походження або таких, які діють під впливом іноземної держави, якщо вони порушують національні інтереси, громадський порядок або свободу висловлювання під час виборчого процесу [4].

У країнах, законодавство яких було розглянуто, механізми невідкладного припинення мовлення телерадіоканалів, що завдають шкоди національній безпеці, спрямовані лише проти мовників іноземного походження або таких, які діють під впливом іноземної держави, а обмеження накладаються на період зростання ризиків (протягом активної фази бойових дій як в Ізраїлі, або під час виборів як у Франції). Французьке законодавство надає можливість невідкладного припинення масового розповсюдження неправдивої інформації, якщо це буде доведено в суді протягом 48 годин. А якщо є загроза національній безпеці, то Вища аудіовізуальна рада й без рішення суду може анулювати ліцензію. Однак в Ізраїлі та у більшості випадків у Франції, рішення про припинення мовлення телерадіоорганізацій-порушників розглядається у судовому порядку, хоча і передбачає скорочений термін розгляду справи. Закон України «Про санкції» передбачає позасудове накладення санкцій не лише на іноземні, але й на українські телерадіоорганізації, власники яких можуть діяти на користь держави-агресора, що відрізняє українську практику від законодавства, зокрема, Ізраїлю та Франції. Водночас, в умовах повномасштабного вторгнення санкції проти телерадіоорганізацій, які поширювали заборонений вітчизняним законодавством контент та діяли в інтересах держави-о-

купанта, стали ефективним інструментом протидії російській інформаційній агресії, оскільки надали можливість припинити мовлення ворожих медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний реєстр санкцій: Інтеграція даних. Завантаження суб'єктів: вебсайт. URL: <https://drs.nsd.gov.ua/export/subjects> (дата звернення: 14.07.2024).

2. Approved in final readings: Temporary provision allowing closure of foreign broadcasting organization that harms state security. The Knesset: вебсайт. URL: <https://main.knesset.gov.il/en/news/pressreleases/pages/press1424t.aspx>. (дата звернення: 16.05.2024).

3. Loi contre la manipulation de l'information. *Wikipédia*: вебсайт. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_contre_la_manipulation_de_l'information(дата звернення: 15.07.2024).

4. Мельничук О. Як держава може боротися з маніпуляціями в медіа. Детектор медіа: вебсайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/175419/2020-03-11-yak-derzhava-mozhe-borotysya-z-manipulyatsiyamy-v-media/> (дата звернення: 20.07.2024).

ЛЕОНОВ Борис
*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
МНДЦ при Раді національної безпеки і оборони України*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ: ЧИ ДОРЕЧНИЙ САНКЦІЙНИЙ ПІДХІД?

Стаття 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» передбачає, що організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду як терористична, підлягає на підставі рішення суду ліквідації, а належне їй майно конфіскації. Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку [1]. Зафіксоване у статті 1 цього Закону положення про те, що «організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації» не знаходить свого відображення в інших нормах цього Закону чи в нормах КК України.

Нещодавно Закон України «Про боротьбу з тероризмом» доповнено новою статтею 24–1 «Відповідальність терористичної організації», зміст якої передбачає, що до терористичної організації (групи) можуть застосовуватися санкції в порядку, визначеному Законом України «Про санкції», коло яких розширено новими спеціальними економічними та іншими обмежувальними заходами (санкціями): а) заборона діяльності на території України; б) відмова в наданні або скасування

дозволу на імміграцію, дії посвідок на постійне чи тимчасове проживання в Україні; в) примусове повернення або примусове видворення за межі України; г) заборона демонстрації та використання символіки терористичних організацій і груп, пропагування ідей та програмних цілей таких організацій (груп), блокування доступу до інформаційних ресурсів, які використовуються для зазначених цілей.

На переконання фахівців, передбачені вказаним законом спеціальні обмежувальні заходи (санкції), внаслідок свого тимчасового характеру можуть лише доповнювати наявні заходи кримінальної репресії щодо терористів та терористичних організацій (груп) разом із передбаченими Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення» заходами щодо блокування, заморожування, арешту і конфіскації активів, які збираються, акумулюються та спрямовуються на фінансування тероризму, та підлягають застосуванню у рамках загальнодержавного комплексу заходів з протидії тероризму [2, с. 117].

Попри названі законодавчі новели санкційного характеру, національним законодавством досі не визначено порядок визнання організації терористичною, заборони її діяльності на території України. Також законодавством не визначено орган державної влади, до повноважень якого відноситиметься право звернення до суду, підсудність таких справ, можливу доказову базу, процедуру розгляду судами, тощо [3, с. 117].

Між тим слід відмітити численні спроби державних органів України визнати терористичними РФ, ДНР та ЛНР.

Відповідно до Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу

«Про визнання РФ державою-агресором», затвердженого Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII [4], Верховною Радою України визнано Російську Федерацію державою-агресором, що всебічно підтримує тероризм та блокує діяльність Ради Безпеки ООН, чим ставить під загрозу міжнародний мир і безпеку, а «ЛНР» і «ДНР» терористичними організаціями. Законом України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22.05.2022 № 2265-IX РФ визнана державою-терористом, тобто державою, яка відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань, або приховано, з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму (див. п. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 2 цього Закону) [5].

Крім цього, визнання Верховною Радою України так званої самопроголошеної організації «ДНР» терористичною, численних злочинів, вчинених її представниками, знайшло своє відображення у Заяві Верховної Ради України «Про трагічну загибель людей внаслідок терористичного акту над територією України», схваленої Постановою Верховної Ради України від 22.07.2014 № 1596-VII, Заяві Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного Російською Федерацією міжнародного тероризму» схваленої Постановою Верховної Ради України від 22.07.2014 № 1597-VII, Зверненні Верховної Ради України до Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, національних парламентів держав – членів ЄС, США, Канади, Японії та Австралії щодо масового розстрілу людей під Волновахою в Україні, затвердженому Постановою Верховної Ради України від 14.01.2015 № 106-VIII, Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолан-

ня її наслідків», схваленій Постановою Верховної Ради України від 21.04.2015 № 337-VIII.

Ст. 6 Конституції України, закріплюючи одну з найважливіших засад правової держави – принципу поділу влади, визначає, що органи законодавчої, виконавчої і судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених законодавством межах і відповідно до законів України. Ст. 19 Конституції України зобов’язує державні органи влади, їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України. Визнання організації терористичною не віднесено до законодавчо визначених повноважень Верховної Ради України. Таке визнання віднесено до повноважень суду, а тому численні заяви Верховної Ради України щодо діяльності «ДНР» і «ЛНР» як терористичних організацій, на наш погляд, є юридично небездоганними.

Так само юридично неспроможним є рішення Генеральної прокуратури України про визнання самопроголошеної Донецької народної республіки (ДНР), Луганської народної республіки (ЛНР) терористичними організаціями [6], а застосування до «ДНР» / «ЛНР» механізму політико-правового впливу, передбаченого Законом України «Про санкції» наразі видається нераціональним та неефективним – як через недоліки самого Закону (загальний характер правових норм, недосконалість визначених процедур тощо), так і у зв’язку з необхідністю вжиття адекватних заходів правового реагування до таких суб’єктів, дії яких вже криміналізовані законодавцем (ст. 109, 110, 112, 147, 194, 258–258-6, 260, 265–266, 278, 279, 292, 349, 349-1, 439, 440, 443, 444 КК України) відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність [2; 7].

Такий стан справ не забезпечує об’єктивних потреб оперативного визнання терористичними організаціями ані т.зв. «ДНР» / «ЛНР», які з 2014 року здійснюють терористичну діяльність на території України, ані політичних партій, гро-

мадських об'єднань та рухів, які мають статус зареєстрованих юридичних осіб та радикалізувалися в процесі здійснення статутної діяльності, ані окремих груп громадян, які здійснюють екстремістську діяльність та умисно не формалізували свій статус в державі [3, с. 117].

Відсутність в законодавстві повноцінного порядку визнання організації терористичною унеможливорює застосування й інших положень ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», які передбачають правові наслідки для організації, визнаної за рішенням суду відповідальною за вчинення терористичного акту (підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується).

Неврегульованість цього питання не дає також змоги реалізовувати окремі положення законодавства з протидії фінансуванню тероризму, виявлення, арешту та вилучення активів організацій та осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності [7, с. 87].

Крім цього, відсутність такого порядку ускладнює процедуру притягнення осіб до відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 258–3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації» КК України, негативно позначається на практиці застосування санкцій до осіб, які сприяють злочинній діяльності терористичних груп та організацій [7, с. 51]. До речі, судова практика у справах, про злочини, передбачені ст. 258–3 КК України, свідчить про те, що існування окремого судового рішення, рішення органу законодавчої чи виконавчої влади про визнання діяльності терористичною для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 258–3 КК не вимагається.

На наше переконання, визнання організацій терористичними можливе тільки за рішенням суду, як це передбачене ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

З метою визнання організації терористичною на законодавчому потребує визначення: 1) перелік підстав для ініціювання

питання про визнання організації терористичною та заборони її діяльності на території нашої країни; 2) юрисдикцію суду, до компетенції якого буде віднесено розгляд справ про визнання організації терористичною та заборони її діяльності на території України; 3) суб'єкт (чи коло суб'єктів), уповноважених ініціювати питання про визнання в судовому порядку організації терористичною та заборони її діяльності на території України; 4) порядок кримінального провадження щодо таких організацій. Зокрема, потребують унормування особливості розгляду судами матеріалів кримінальних проваджень щодо терористичних правопорушень, в ході яких уповноваженими суб'єктами може бути ініційований розгляд питання про визнання організацій терористичними та прийняття відповідного судового рішення [8, с. 162–163] у конкретному провадженні на підставі наявних матеріалів. При цьому у порядку кримінального судочинства організація має визнаватися терористичною незалежно від наявності / відсутності в неї передбаченої законодавством організаційно-правової форми, статусу юридичної особи, її реєстрації уповноваженими органами України чи інших держав.

Відповідно до чинного законодавства, здійснення певним суб'єктом терористичної діяльності може бути встановлене виключно вироком суду у кримінальній справі або рішенням адміністративного суду у порядку ст. 284 Кодексу адміністративного судочинства України. На думку фахівців, надання саме суду повноваження щодо встановлення факту здійснення певним суб'єктом терористичної діяльності є додатковою гарантією недопущення поспішності та помилковості при прийнятті рішень [9].

Розробку законопроекту щодо порядку визнання організацій терористичними, встановлення переліку обмежень, які застосовуються до таких організацій, механізму їх оскарження передбачено Планом заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р.

Таким чином, давно назрілою є потреба належного законодавчого унормування порядку визнання організацій терористичними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

2. Загальнодержавна система боротьби з тероризмом: проблеми та перспективи: аналіт. доповідь / О.Д. Маркєєва, Б.Л. Розвадовський. К.: НІСД, 2022. 88 с.

3. Мельник Д.С. Щодо запровадження в Україні реєстру терористичних організацій та необхідності удосконалення порядку їх визнання. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17.02.2023). Харків: Юрайт, 2023. с. 116–119.

4. Про Звернення Верховної Ради України до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>.

5. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну Закон України 22 травня 2022 року № 2265-IX. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#n58>

6. «ДНР» и «ЛНР» официально признаны террористическими организациями – ППУ. URL: <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/-dnr-i-lnr-priznali-terroristicheskimi-organizaciyami-genprokuratura-520995.html>.

7. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / О.О. Резнікова, А.О. Місюра, С.В. Дрёмов, К.Є. Войтовський; за заг. ред. О.О. Резнікової. Київ; НІСД, 2017. 102 с.

8. Леонов Б., Мельник Д. Актуальні питання удосконалення порядку визнання організацій терористичними та формування їх реєстру. Вісник кримінального судочинства. 2023. № 1–2. С. 151–163.

9. Висновок ГНЕУ Апарату Голови ВРУ від 14.05.2022 № 16/03–2022/78129 на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1308010>.

МЕЛЬНИК Дмитро
*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
МНДЦ при Раді національної безпеки і оборони України*

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВНОЇ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах ведення рф війни проти України й застосування ворогом військових, політичних, інформаційних та інших форм агресії надзвичайно актуальним є введення проти країни-агресора ефективних санкційних заходів.

Триваюча військова агресія рф проти України суттєво ускладнила реалізацію санкцій стосовно російських фізичних та юридичних осіб. Україна провадить санкційну політику в умовах воєнної окупації рф значної частини її території та перебуває у великій небезпеці від держави-агресора, яка має ядерну зброю й залишається постійним членом Радбезу ООН.

Важливо усвідомлювати, що санкційна політика проводиться Україною в рамках її права на самозахист відповідно до ст. 51 Статуту ООН. Однак мета санкційної політики України – як невід’ємної частини військових зусиль в міжнародному збройному конфлікті, під час якого рф вчиняються терористичні акти – збігається з метою самооборони держави – жертви агресії: захист свого народу і території, розгром супротивника, підірив його економічного потенціалу, деокупація територій та всеохоплююче відшкодування шкоди.

Більш детально ця мета сформульована в мирному плані Президента України В. Зеленського, схваленому 23.02.2023 резолюцією Генасамблеї ООН. Це важливо пам’ятати при визначенні підстав застосування санкцій, так і для

оцінки їх пропорційності. Попри переважно індивідуальний характер вказаних санкцій їх кінцевим адресатом є рф, а не лише громадяни чи юридичні особи.

Від початку повномасштабної агресії рф проти України Президентом та Кабміном України було видано низку указів (від 29.01.2024 № 36/2024) і розпоряджень (від 01.03.2022 № 193-р, від 09.03.2022 № 215-р, 15.07.2022 № 610-р, 30.08.2022 № 766-р тощо), спрямованих на реалізацію державної санкційної політики проти посадовців держустанов, олігархів, представників медіа, злочинного та релігійного середовища країни-агресора в умовах повномасштабної війни та вчинення рф масових воєнних злочинів в Україні.

Державна санкційна політика тривалий час потребувала пріоретизації, в той час як система її формування та реалізації вимагала удосконалення й координації. Наразі санкційний процес в Україні об'єднує багато центральних органів виконавчої влади – РНБО, Офіс Президента України, правоохоронні та розвідувальні органи, НАЗК, Мінекономіки, Мінюст, Нацбанк України.

Тому з початку повномасштабного вторгнення рф з метою забезпечення ефективного формування та реалізації державної санкційної політики в Україні за ініціативи Уряду створено Міжвідомчу робочу групу з питань реалізації державної санкційної політики (далі – МРГ), основними завданнями якої є підготовка пропозицій про застосування, скасування та внесення змін до санкцій, а також моніторинг ефективності реалізації таких заходів [1].

Окрім того, для об'єднання експертного середовища та напрацювання єдиних загальних підходів до формування санкційних пропозицій та вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації санкційного режиму, при МРГ було створено Експертну групу з питань формування і реалізації санкційної політики (об'єднує фахівців з Апарату РНБО, Секретаріату Уряду, Офісу Президента України, низки мініс-

терств та відомств), яка ефективно проявила себе та забезпечила виконання усіх поставлених завдань.

Водночас задля формування спільної візії національної та міжнародної санкційної політики, підготовки відповідних планів, стратегій, дорожніх карт та рекомендацій функціонує також група Єрмака-Макфола – міжнародна робоча група незалежних експертів з питань санкцій щодо росії. Група працює перелік стратегій та документів, які містять рекомендації щодо впровадження санкцій проти росії та білорусі, а також моніторингу їх ефективності.

31.01.2024 в Україні розпочав роботу Державний реєстр санкцій, що забезпечує безкоштовний публічний доступ до актуальної інформації про суб'єктів, щодо яких застосовано українські обмежувальні заходи [2]. Джерелами наповнення реєстру є рішення РНБО України про застосування, скасування чи зміни санкцій, а також судові рішення. Для первинного наповнення реєстру використані дані з порталу НАЗК «Війна і санкції».

Створення реєстру передбачене Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій» від 13.07.2023 № 3223-IX. Однак законом передбачено лише процедуру запровадження санкцій, тоді як застосування таких заходів необхідно розглядати в двох аспектах: запровадження санкцій та механізму їх безпосередньої реалізації.

У травні 2024 року група Єрмака – Макфола опублікувала оновлений План дій 3.0 щодо посилення санкцій проти росії й білорусі. Документ містить пропозиції щодо посилення США та ЄС санкцій, які можуть суттєво підірвати економічний та військовий потенціал агресора (конфіскація заморожених активів рф за кордоном; введення нових санкцій проти експорту товарів рф та посилення наявних; встановлення обмежень на доступ до технологій; обмеження міжнародних фінансових операцій, зниження доступності кредитів; запро-

вадження додаткових санкцій проти російських компаній; посилення контролю за дотриманням санкцій; розширення вторинних санкцій тощо) [3].

Налагоджена робота з реалізації санкційної політики України, що обмежує фінансування країни-агресора, захищає національні інтереси, дозволяє арештовувати та вилучати в дохід держави активи афілійованих з РФ суб'єктів, є дієвим інструментарієм у протидії ворожій агресії.

Робота з примусового вилучення об'єктів права власності РФ та її резидентів на території України з мотивів суспільної необхідності, передбачена Законом України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 № 2116-IX, потребує активізації. Адже заходи з блокування та вилучення активів підсанкційних осіб наразі здійснюються правоохоронними органами насамперед в рамках досудового розслідування кримінальних проваджень, а вже потім – у рамках адміністративних судових процедур, визначених вказаним законом.

Попри очевидний прогрес у реалізації державної санкційної політики в Україні, все ж залишаються слабкі місця як у безпосередньому застосуванні санкцій та моніторингу їх ефективності, так і у безпековій політиці держави.

Так у багатьох випадках встановленої протиправної діяльності російських чиновників, олігархів та представників колишньої української еліти такі особи часто не притягуються до кримінальної відповідальності та не стають підсанкційними суб'єктами в Україні й за кордоном. Тому включення злочинців до санкційних списків є додатковим свідченням визнання державою суспільної небезпечності таких осіб та загроз, які створює їх протиправна діяльність в умовах повномасштабного військового вторгнення РФ до України.

Також це має стати аргументом для урядів і правоохоронних органів іноземних держав щодо необхідності вжит-

тя стосовно таких осіб заходів реагування, у т.ч. їх притягнення до відповідальності та видачі уповноваженим органам України відповідно до ратифікованих Україною міжнародних угод. Натомість практика іноземних правоохоронців, а також функціонування розшукових систем Інтерполу та Європолу поки що засвідчує протилежне.

Одним із проблемних питань реалізації державної санкційної політики в Україні є відсутність в національному законодавстві норм про юридичну відповідальність за порушення вимог санкційного законодавства. Такі норми є необхідними для запобігання обходу запровадженого щодо росії санкційного режиму резидентами рф та інших держав, а також вжиття вичерпних заходів щодо унеможливлення вчинення вказаних дій з боку вітчизняних суб'єктів.

Попередньо в Україні вже були непоодинокі спроби запровадити кримінальну відповідальність за порушення законодавства про санкції: ініціативними депутатськими групами були розроблені та внесені до українського парламенту низка законопроектів (№ 4002 [4], № 5193 [5], № 8384 [6]).

Метою зазначених законопроектів визначено покращення спроможностей застосування санкцій, приведення механізму їх застосування у відповідність до міжнародної практики, встановлення кримінальної відповідальності за порушення санкційного законодавства, забезпечення захисту законних інтересів держави, охоронюваних прав і свобод громадян, юридичних осіб, дотримання підсанкційними суб'єктами обмежень, заборон та вимог законодавства про санкції. Однак перші два з вказаних законопроектів не було прийнято через критику з боку експертного та наукового середовища.

Наразі на розгляді у ВР України знаходиться законопроект № 8384 про внесення змін до КК, КПК України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції. Законопроектом пропонується доповнити КК України новою ст. 111–3 (Порушення

вимог законодавства про санкції), а також внести зміни до інших статей, які визнають вчинення цього злочину підставою для застосування спецконфіскації, а також кримінально-правових заходів до юридичних осіб. Окрім цього, запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 216 КПК України щодо визначення підслідності цього злочину за слідчими органів безпеки, а також передбачити можливість здійснення спеціального досудового розслідування.

Наразі робочою групу під керівництвом Мін'юсту за участі представників уповноважених державних органів ведеться робота з підготовки альтернативного законопроекту про внесення змін до КК та КПК України та інших законів щодо встановлення відповідальності за порушення санкцій.

З прийняттям такого закону держава отримає потужний інструмент для забезпечення ефективного виконання запроваджених санкцій, щоб вони стали ще більш дієвим механізмом. Водночас встановлення кримінальної відповідальності за порушення вказаних санкцій має стати предметом окремого кримінологічного дослідження із залученням не лише фахівців з кримінального права й кримінології, але й з економічних та міжнародно-правових питань.

Разом з тим, підтримуючи в цілому необхідність притягнення особи до відповідальності за порушення вимог санкційного законодавства, деякі дослідники висловлюють переконання в тому, що за ухилення від санкцій може бути встановлена й адміністративна відповідальність. Наприклад, якщо обхід санкцій здійснюється з використанням прогалин в національному законодавстві з метою здійснення господарської діяльності, отримання прибутку для виплати зарплат, придбання нового обладнання тощо, а також без спричинення шкоди охоронюваним інтересам у сфері національної безпеки України [7].

Наразі не відомо, чи дозволять санкції зруйнувати злочинний режим у рф, але варто бути впевненим у тому, що спільні

зусилля державних органів та експертів в Україні й на міжнародній арені допоможуть реалізувати дієвий санкційний режим і створити нові механізми стримування агресії в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2022 № 967 (станом на 07.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/967-2022-п#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 січня 2024 року «Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій: Указ Президента України від 29.01.2024 № 36/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/362024-49589>.

3. План дій 3.0 Посилення санкцій проти Російської Федерації. Документ робочої групи від 09.05.2024 № 19. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/27/49/b79f8cf4e834e3d67f914d07e8381140_1715857759.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення вимог санкційного режиму, діючого на захист національної безпеки і територіальної цілісності України: проєкт Закону України № 4002 від 01.09.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69769 (дата звернення: 15.11.2024).

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції: проєкт Закону України від 02.03.2021 № 5193. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71293 (дата звернення: 15.11.2024).

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України та інших законів щодо

встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції: проєкт Закону України № 8384 від 25.01.2023р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41227> (дата звернення 15.11.2024).

7. Ватраль А.В. Санкційна політика України: реалії сьогодення та перспективи розвитку. Санкції – інструмент безпекової політики держави. Збірник матеріалів наукового форуму, (Київ, 12.09.2023 р.) /упоряд.: А.М. Черняк, В.М. Гребенюк, Д.В. Беседа, та ін. Київ: НА СБУ, 2023. С. 66.

МЯГКОВ Микола
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
адвокат, керівник кримінальної практики АО «АЗОНС»

СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ ПРАВ, ЩО ОБМЕЖЕНІ САНКЦІЯМИ

З метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи [10, ст. 1].

Створення механізму невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України стало нагальною необхідністю в сучасних умовах розвитку держави.

Разом із тим, такий заходи з практичної реалізації такого механізму не мають вступати в протиріччя із конституційними принципами діяльності держави в площині гарантування прав людини. Відповідно до ст. 3 Конституції України [2], права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [2, ст. 21]. Будь-якій правові засоби захисту інтересів України застосовуються шляхом прийняття відповідних рішень посадовим особами, які не застраховані від помилок.

А тому, можуть траплятися випадки, коли санкції застосовані помилково (повністю або частково). Враховуючи, що санкції щодо фізичних осіб є формою обмеження прав людини, то потрібно забезпечити контроль за їх застосуванням.

Однією з форм такого контролю є можливість судового захисту прав, що обмежені санкціями. Згідно ст. 55 Конституції України [2], права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Рішення про застосування значної частини персональних санкцій, передбачених пунктами 1, 2–21, 23–25 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», приймається Радою національної безпеки та оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту видання указу Президента України і є обов'язковим до виконання [10, ч. 3 ст. 5].

У випадку незгоди фізичної особи із таким рішенням, вона має право його оскаржити. Усталеною судовою практикою визначено, що належним способом захисту прав, що обмежені санкціями є оскарження указу Президента України, яким введено в дію відповідне рішення Ради національної безпеки та оборони України.

Кодексом адміністративного судочинства України передбачені особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Президента України [1, ст. 266], головною з яких є те, що воно здійснюється Верховним Судом у складі колегії Касаційного адміністративного суду як судом першої інстанції.

У цьому контексті, а також з огляду на випадки безстрокового застосування санкцій до фізичних осіб, викликає інтерес судова практика Верховного суду щодо визначення строку звернення до суду за захистом прав, що обмежені санкціями.

Право на судовий захист реалізується особою шляхом подання позовної заяви до суду, яку відповідно до частини першої статті 122 КАС України може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого цим Кодексом або іншими законами. Частиною другою статті 122 КАС України встановлено, що для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів [1].

За частиною першою статті 118 КАС України [1] передбачено, що процесуальні строки – це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії. Процесуальні строки встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені – встановлюються судом.

Установлення законом процесуальних строків передбачено з метою дисциплінування учасників адміністративного судочинства та своєчасного виконання ними передбачених КАС України певних процесуальних дій. Інститут строків в адміністративному процесі сприяє досягненню юридичної визначеності в публічно-правових відносинах, а також стимулює учасників адміністративного процесу добросовісно ставитися до виконання своїх обов'язків. Ці строки обмежують час, протягом якого такі правовідносини можуть вважатися спірними; після їх завершення, якщо ніхто не звернувся до суду за вирішенням спору, відносини стають стабільними. Недотримання встановлених законом строків зумовлює чітко визначені юридичні наслідки.

При цьому у численних рішеннях як Верховного Суду у складі колегії Касаційного адміністративного суду так й Великої палати Верховного суду зафіксовано правову позицію за якою, особа, щодо якої застосовані персональні санкції, фактично втрачає можливість їх оскаржити через шість місяців після офіційного оприлюднення Указом Президента

України, яким введено в дію відповідне рішення Ради національної безпеки та оборони України [4–7].

Зокрема у справі № 990/277/24 поновити строки не могло навіть те, що через санкції, які застосовані Указом Президента України від 21 травня 2021 року № 203/2021 було обмежено право на свободу позивача. Так, 12 липня 2024 року Дніпровський районний суд міста Києва прийняв рішення у справі № 755/12135/24 про задоволення позову Центрального міжрегіонального управління Державної міграційної служби у м. Києві та Київській області до ОСОБИ про його затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, а у липні 2024 року цю ОСОБУ було фактично затримано [5].

Отже виникає ситуація, коли конституційні права людини, зокрема на свободу пересування, безпосередньо обмежуються на підставі застосованих санкцій, але через пропуску процесуального строку у шість місяців, встановленого ст. 122 КАС України, вона не має право захистити своє право в суді.

Позиція ВП Верховного суду щодо неможливості оскарження такого обмеження прав людини після спливу шестимісячного строку звернення до суду заснована на таких тезах:

1) оскаржувані в частині укази Президента України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) є актами індивідуальної дії, оскільки не містять загальнообов'язкових правил поведінки, а з урахуванням рішень РНБО, які ними вводяться в дію, передбачають індивідуалізовані приписи щодо застосування санкцій до конкретних юридичних і фізичних осіб; адресовані цим особам; не регулюють певний вид суспільних відносин, а спрямовані на припинення конкретних правовідносин. При цьому законодавством не визначено обов'язку відповідача доводити до відома осіб, до яких застосовано санкції, зміст указів в інший спосіб, аніж опублікування їх в офіційних виданнях. А тому до спірних правовідносин підлягає застосу-

ванню встановлений статтею 122 КАС України шестимісячний строк звернення до адміністративного суду.

2) «необхідно розмежування відносин, що виникають у зв'язку з прийняттям індивідуального адміністративного акта (Указу Президента) та наслідками його реалізації». Застосування певного обмежувального заходу свідчить про дію (реалізацію) індивідуального акта (Указу Президента), що необхідно відокремлювати від факту його прийняття та оприлюднення, що відбувається в часі раніше. Саме тому початком перебігу строку звернення до суду є момент, коли особа дізналася або реально отримала можливість дізнатися про прийняття оскаржуваного Указу, що впровадив обмежувальні заходи, а не конкретні випадки застосування певного їх виду.

Видається, що така позиція є помилковою, бо вона фактично позбавляє людину права на судовий захист своїх прав, обмеження яких триває внаслідок дії санкцій.

Саме той факт, що дія санкцій триває, то й обмеження ними права людини також мають триваючий характер. Враховуючи, що статтею 122 КАС України визначено, що перебіг строку звернення до адміністративного суду визначається саме днем, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, то, з огляду на триваючий характер порушення прав, свобод та інтересів людини таким днем можна вважати кожен день коли права позивача є фактично порушеними (обмеженими).

Як вірно зазначив Верховний суд у Постанові від 19.06.2018 у справі № 464/2638/17: «Триваюче правопорушення – це проступок, пов'язаний з тривалим, неперервним невиконанням обов'язків, передбачених законом. Тобто, триваючі правопорушення характеризуються тим, що особа, яка вчинила якісь певні дії чи бездіяльність, перебуває надалі у стані безперервного продовження цих дій (бездіяльності). Ці дії безперервно порушують закон протягом якогось часу. Іноді такий стан

продовжується значний час і увесь час винний безперервно вчиняє правопорушення у вигляді невиконання покладених на нього обов'язків. Триваюче правопорушення припиняється лише у випадку усунення стану за якого об'єктивно існує цей обов'язок, виконанням обов'язку відповідним суб'єктом або припиненням дії відповідної норми закону» [8].

У липні 2024 року, під час II Конференції «БІЗНЕС VS САНКЦІЇ» суддя Великої Палати ВС Олег Ткачук повідомив, що з 2017 року в провадженні Верховного Суду перебувала 461 справа стосовно оскарження указів Президента України щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). З них 256 справ досі перебувають на розгляді. Велика Палата ВС як суд апеляційної інстанції розглянула 44 справи [11].

Тому враховуючи, що санкції можуть фактично обмежувати конституційні права людини протягом тривалого часу, та навіть безстроково, то в правовій державі має бути забезпечений механізм судового захисту прав, що обмежені санкціями. Такий механізм судового контролю має бути доступним протягом всього часу дії обмеження конституційних прав людини. Є спірною також позиція, що Указ Президента України, яким фактично застосовані санкції, носить характер акту індивідуальної дії, адже законодавством України передбачена низка правових наслідків застосування таких санкцій, що утворюють нормативний характер таких норм права. До прикладу, відповідно до абз. 5 п. 7. Глави 3 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом МЮУ від 22.02.2012 № 296/5, «У разі встановлення факту застосування санкцій, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», до фізичних або юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії (юридичних та/або фізичних осіб, що можуть прямо чи опосередковано впливати на фізичну або юридичну особу, яка звернулася за вчиненням відповідної нотаріальної дії), нотаріус відмовляє у вчиненні

такої нотаріальної дії відповідно до статті 49 Закону України «Про нотаріат», якщо вчинення нотаріальної дії призведе до порушення обмежень (заборон), установлених санкцією відповідного виду» [3]. Також до прикладу, відповідно до п. 6–1 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», підставою для відмови в державній реєстрації прав є встановлення факту застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», які унеможливають проведення державної реєстрації прав [9].

Таким чином, видається, що є доцільними перегляд судової практики Великої палати Верховного суду щодо застосування строку звернення до адміністративного суду за захистом прав, що обмежені санкціями у формі оскарження Указів Президента України, якими вводяться в дію відповідні рішення Ради національної безпеки та оборони України.

Слід кваліфікувати такі обмеження прав людини як триваючі. Якщо ж вони застосовані із порушенням встановлених законом підстав та порядку, то особа повинна мати можливість звернутися до суду за захистом своїх прав, що обмежені санкціями, протягом всього строку їх чинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 27.11.2024).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.11.2024).

3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 27.11.2024).

4. Постанова Великої Палати Верховного суду від 14.11.2024 р. у справі № 990/246/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123081973> (дата звернення: 27.11.2024).

5. Постанова Великої Палати Верховного суду від 24.10.2024 р. у справі № 990/277/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122603357> (дата звернення: 27.11.2024).

6. Постанова Великої Палати Верховного суду від 27.07.2023 р. у справі № 990/154/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516546> (дата звернення: 27.11.2024).

7. Постанова Великої Палати Верховного суду від 28.04.2022 р. у справі № 9901/480/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104415088> (дата звернення: 27.11.2024).

8. Постанова Верховного суду від 19.06.2018 у справі № 464/2638/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74820715> (дата звернення: 27.11.2024).

9. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 27.11.2024).

10. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 27.11.2024).

11. II Конференція «БІЗНЕС VS САНКЦІЇ» 10 липня 2024 року: організована видавництвом «Юридична практика». URL: <https://pravo.ua/sudovy-i-kontrol-nakladennia-sanktsiishchodo-u-fokusi-ii-konferentsii-biznes-vs-sanktsii/> (дата звернення: 27.11.2024).

НОВИЦЬКИЙ Григорій
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1. Слід визнати, що після 24.02.2022 року, тобто після початку повномасштабної агресивної війни, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу, у законодавстві України відбулись значні зміни спрямовані на вилучення об'єктів права власності Російської Федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, її резидентів, фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами.

2. Сплата податків, зборів до державного бюджету держави-агресора як результат господарської діяльності громадян РФ чи України на території РФ чи України не містить ознак будь-якого складу злочину оскільки, по сьогодні, не встановлено жодних законодавчих заборон щодо здійснення господарської діяльності громадян РФ чи України на території РФ чи України.

Крім цього, слід враховувати, що Закон України «Про денонсацію Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків» набрав чинності лише 08.06.2022. Відповідно, до 08.06.2022 господарська діяльність громадян РФ чи України на території РФ чи України забезпечувалася та стимулювалася державою Україна та державою-агресором.

3. Стаття 110–2 КК України не може застосовуватись до фінансування дій держави-агресора – Російської Федерації, оскільки прийняття вказаної норми було зумовлено необхідністю попередження протиправної сепаратистської діяльності. Між тим, повномасштабна агресивна війна, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу немає нічого спільного з сепаратизмом як за змістом, так і за рівнем суспільної небезпеки.

4. Враховуючи зміст п. 1 ст. 5–1 Закону України «Про санкції», а також відсутність в КК України кримінальної відповідальності за фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, КК України пропонується доповнити статтею 111–3 «Фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій» у такій редакції.

Фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій зокрема шляхом: здійснення пожертв, благодійної, спонсорської допомоги, іншої безоплатної передачі грошових коштів чи іншого майна на користь органів державної влади чи військового управління держави-агресора, юридичних та фізичних осіб, які вчиняють дії чи ухвалюють рішення, зазначені в пункті 1 частини першої статті 5–1 Закону України «Про санкції», або здійснюють фінансування таких заходів, якщо сукупна

упродовж року сума таких коштів чи вартість майна становить не менше 750 тисяч гривень за офіційним курсом Національного банку України, або інвестування у державні облігації держави-агресора, якщо сукупна упродовж року сума інвестування становить не менше 3 мільйонів гривень за офіційним курсом Національного банку України – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола
доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
голова науково-практичної ради
Ради адвокатів Київської області, адвокат
ORCID ID: 0000–0003–0936–0929

САНКЦІЇ: ЗАКОНОДАВЧА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ (ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ)

Законодавча визначеність є одним із базових принципів верховенства права, згідно з яким нормативні акти повинні бути сформульовані чітко, зрозуміло та доступно, виключаючи неоднозначність у застосуванні. Законодавча визначеність забезпечує можливість особи передбачати наслідки своїх дій та гарантує їй захист від свавільних рішень державних органів.

Сьогодні в Україні існує низка серйозних законодавчих прогалин і невизначеностей у сфері застосування санкцій, особливо щодо фізичних та юридичних осіб. Проблема проявляється в таких аспектах:

а) Недостатня конкретизація критеріїв застосування санкцій:

Закон України «Про санкції» містить загальні формулювання, такі як «захист національної безпеки», «попередження терористичної діяльності», «протидія агресії з боку іноземних держав». Проте ці формулювання не мають чітких правових критеріїв або переліку конкретних дій, що підпадають під санкційні заходи.

Внаслідок цього залишається незрозумілим, які саме обставини чи діяльність осіб будуть підставою для застосування

санкцій. Це створює ризик суб'єктивізму, політичної упереженості та вибіркості в застосуванні санкцій.

б) Невизначеність механізмів прийняття санкційних рішень

Законодавство не деталізує процедуру, якою має керуватися Рада національної безпеки та оборони України (РНБО) при ухваленні санкційних рішень. Відсутні чіткі вимоги до обґрунтування таких рішень, а також вимоги щодо збору і оцінки доказів.

Через це санкції можуть застосовуватись без належного правового обґрунтування, що знижує їхню легітимність та авторитетність, провокуючи судові оскарження.

Законодавчі прогалини та нечіткість створюють ряд негативних наслідків для правової системи України, зокрема:

а) Сприяння корупційним ризикам і зловживанням

Відсутність прозорих критеріїв надає можливості для зловживань посадовими особами, зокрема при виборі суб'єктів застосування санкцій або їх уникненні, що може бути пов'язано із політичними або економічними інтересами.

б) Порушення принципу правової визначеності

Особа, щодо якої застосовані санкції, фактично позбавлена можливості адекватно передбачити наслідки своїх дій або оскаржити рішення, оскільки немає чітких критеріїв чи підстав для оскарження. Це суперечить принципам верховенства права та міжнародним стандартам у сфері прав людини.

в) Зростання кількості судових спорів

Через нечіткість формулювань суди стикаються з численними позовами щодо законності та обґрунтованості санкційних рішень. Суди змушені самостійно тлумачити нечіткі норми, що призводить до різних, іноді суперечливих, рішень.

Серед причин законодавчих прогалин і невизначеностей можна виділити такі:

а) Поспішність у прийнятті нормативних актів (особливо в умовах воєнного стану чи загострення політичних криз),

коли важливі закони ухвалюються швидко, без належного аналізу юридичних наслідків.

б) Недостатній рівень правової експертизи та законодавчої техніки, що призводить до ухвалення законів із загальними та розмитими формулюваннями.

в) Відсутність системного підходу до санкційної політики держави, що проявляється у відсутності чіткої концепції та цілісного бачення санкційної політики в контексті національної безпеки.

Для подолання цих проблемних питань вважаю доцільним:

а) Законодавчо встановити чіткі критерії та умови застосування санкцій, конкретизувати поняття, такі як «загроза національній безпеці», «шкода державним інтересам» тощо, із зазначенням конкретних прикладів дій.

б) Запровадити детальні процедурні механізми ухвалення санкційних рішень (вимоги до збору доказів, підготовки аналітичних висновків, обов'язкового оприлюднення мотивів застосування санкцій).

в) Забезпечити належне обґрунтування та прозорість процесу ухвалення санкцій, включно з правом особи знати причини застосування санкцій та можливість своєчасно подати пояснення чи оскаржити рішення.

г) Сформувати єдину та усталену судову практику щодо санкцій шляхом узагальнень Верховного Суду, що забезпечить однакове застосування норм і зменшить кількість суперечливих судових рішень.

Однією з ключових проблем українського санкційного законодавства є недостатня прозорість та зрозумілість процедур прийняття санкційних рішень. Ця проблема є важливою, оскільки чіткі та зрозумілі процедури є запорукою легітимності санкцій, зменшують ризик свавільних рішень і сприяють зміцненню авторитету державних органів.

Основні прояви цієї проблеми проявляються в такому:

а) Закритий характер процедури ухвалення санкційних рішень. Санкції в Україні вводяться рішенням Ради національної безпеки і оборони України (РНБО), які потім вводяться в дію указами Президента. Водночас процедура обговорення та ухвалення таких рішень часто залишається непублічною, без доступу громадськості та преси, що ускладнює оцінку справедливості та обґрунтованості санкцій.

б) Відсутність чітко визначених етапів ухвалення рішення. Законодавство не передбачає детального опису етапів, яких повинні дотримуватися державні органи при розгляді питання про застосування санкцій (наприклад, підготовка доказової бази, проведення консультацій із зацікавленими сторонами, обґрунтування доцільності обраних санкційних заходів).

в) Неоднозначність ролі правоохоронних і спеціальних служб у підготовці рішень. Відсутність чітко прописаної ролі та повноважень правоохоронних органів, спецслужб або інших компетентних структур у процесі підготовки рішень про санкції призводить до можливості довільних або недостатньо обґрунтованих рішень.

Ще одним серйозним недоліком у процедурі застосування санкцій в Україні є відсутність належного механізму інформування осіб, щодо яких санкції застосовуються. Така практика суперечить міжнародним стандартам, зокрема принципам відкритості та передбачуваності дій державних органів.

Низка серйозних законодавчих прогалин і невизначеностей у сфері застосування санкцій, особливо щодо фізичних та юридичних осіб, недостатня прозорість та зрозумілість процедур прийняття санкційних рішень може призводити до порушень прав і свобод людини, на що звертав свою увагу Європейський Суд з прав людини у низці своїх рішень («Case of Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland [GC] (Application no. 5809/08), Judgment of the European Court of Human Rights, 21 June 2016»; Case of Nada v. Switzerland [GC] (Application no. 10593/08), Judgment of the European Court of Human Rights, 12

September 2012. та ін.), а також Верховний Суд у Постанові від 18 травня 2022 року у справі № 9901/142/21 наголошуючи на тому, що санкції не можуть бути довільними, а повинні мати достатню правову і фактичну основу. Суд вказав на необхідність чіткого обґрунтування рішень РНБО, що вводяться в дію указами Президента України.

Проблемним аспектом цієї ситуації є недостатнє інформування про причини санкцій. На сьогодні особи (фізичні та юридичні), щодо яких застосовуються санкції, часто отримують інформацію про такі рішення постфактум, без належного попередження або чіткого пояснення причин.

Підсумовуючи викладене, зазначу, що законодавча невизначеність та прогалини в санкційному законодавстві України є серйозною перешкодою для ефективної реалізації санкційної політики держави, створюють загрозу правам і свободам осіб та негативно впливають на міжнародний імідж України. Тому важливим завданням є розробка чітких критеріїв і процедур, які дозволять усунути зазначені прогалини і підвищити ефективність застосування санкцій в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Про санкції»: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>
2. Case of *Nada v. Switzerland* [GC] (Application no. 10593/08), Judgment of the European Court of Human Rights, 12 September 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113118>
3. Case of *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC] (Application no. 5809/08), Judgment of the European Court of Human Rights, 21 June 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164515>
4. Постанова Верховного Суду від 18 травня 2022 року у справі № 9901/142/21 (провадження № П/9901/142/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104436790>

ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола
*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник наукової лабораторії № 3
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 111, 111–1, 111–2, 436–2 КК УКРАЇНИ

Правозастосування норм Кримінального кодексу України щодо державної зради, колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору супроводжується значними труднощами, зумовленими як правовими, так і практичними чинниками. Відсутність чіткого визначення ключових понять, таких як «перехід на бік ворога», «сприяння підривній діяльності» чи «матеріальна допомога», створює ризики довільного трактування положень законодавства, що у свою чергу призводить до неоднорідності судової практики. Недостатня визначеність правових критеріїв ускладнює кваліфікацію злочинів, що може спричинити ситуації, коли ідентичні за суттю діяння отримують різну правову оцінку.

Складнощі виникають і у встановленні меж кримінальної відповідальності, особливо в тих випадках, коли особи вимушено діяли під контролем окупаційної влади або вчиняли дії без прямого наміру нашкодити державі. Відсутність диференціації між такими ситуаціями та умисним пособництвом державі-агресору може призводити до необґрунтованого кримінального переслідування осіб, які фактично забезпечували життєдіяльність місцевого населення на тимчасово окупованих територіях.

Крім того, у законодавстві відсутні чіткі критерії розмежування складів злочинів, передбачених статтями 111, 111–1, 111–2 та 436–2 КК України, що створює невизначеність у їх застосуванні та спричиняє суперечливу судову практику. Це призводить до випадків, коли однакові за своїм характером дії можуть кваліфікуватися за різними статтями, що порушує принцип правової визначеності та рівності перед законом.

Склад злочину є ключовим елементом кримінального права, що визначає підстави для кримінальної відповідальності. Злочини проти національної безпеки, зокрема державна зрада (ст. 111), колабораційна діяльність (ст. 111–1), пособництво державі-агресору (ст. 111–2) та публічне виправдовування агресії рф (ст. 436–2 ККУ України), спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та інформаційної безпеки України. Всі ці злочини характеризуються прямим умислом; суб'єктом виступає громадянин України (крім ст. 436–2, де суб'єктом може бути будь-яка особа). Об'єктивна сторона включає конкретні дії – від співпраці з агресором до публічних заяв. Водночас наявні нечіткі формулювання та дублювання норм ускладнюють правозастосування, що потребує законодавчого уточнення [1].

Судова практика за ст. 111–1 і 111–2 ККУ демонструє обвинувальний ухил, широке тлумачення норм, активне застосування вироків *in absentia* (особливо за ч. 3 і 5), а також часте використання угод про визнання винуватості, що обмежує розвиток єдиної правозастосовної практики. Через нечіткі формулювання статей спостерігається правова невизначеність: однакові дії кваліфікуються за різними нормами (наприклад, ст. 111–2 і ч. 3, 4 ст. 111–1 ККУ; ч. 1 ст. 111–1 і ст. 436–2 ККУ), що створює ризики довільного правозастосування та нерівномірності в призначенні покарань.

У справах за ст. 111–1 КК України демонструє значну варіативність у кваліфікації діянь і призначенні покарань. Наприклад, у справі № 953/2847/23 Київський райсуд м. Харко-

ва призначив 4 роки позбавлення волі за охоронну діяльність на окупованій території [2], тоді як у справі № 485/480/23 Снігурівський райсуд обмежився лише заборонаю обіймати посади на 11 років за аналогічну діяльність [3].

У справах про матеріальну допомогу окупантам також спостерігається різна правова кваліфікація. Так, у справі № 588/713/22 Тростянецький райсуд Сумської області затвердив угоду про визнання винуватості та призначив 1 рік і 3 місяці позбавлення волі за передачу м'ясної продукції окупаційним військам [4]. Водночас у справі № 545/5177/22 Полтавський райсуд призначив 3 роки позбавлення волі з конфіскацією половини майна за забезпечення окупантів їжею, однак вирок був скасований апеляційним судом і справу направлено на новий розгляд [5].

Хоча виправдувальні вирокі є рідкісними, вони трапляються. Наприклад, у справі № 529/1660/22 (Диканька) та № 279/1883/22 (Коростень) суди встановили недостатність доказів вини, звертаючи увагу на суперечності у доказах і порушення прав обвинувачених [6, 7].

Окремої уваги заслуговує питання запобіжних заходів. У низці справ тримання під вартою застосовується автоматично, без ретельної оцінки індивідуальних обставин. Зокрема, у справі № 953/105/23 (Харків) суд обрав тримання під вартою без альтернативи застави за роботу в окупаційній залізничній інфраструктурі [8], а в справі № 487/4067/23 (Миколаїв) апеляційний суд залишив під вартою підозрюваного, аргументуючи ризиками переховування [9].

У деяких випадках суди призначають більш м'які санкції. Наприклад, у справі № 577/3465/22 Конотопський міськрайонний суд звільнив засудженого від реального відбування покарання з випробуванням, попри визнання вини у передачі продуктів військовим рф [10]. У справі № 588/672/22 Лебединський районний суд затвердив угоду про визнання винуватості, призначивши штраф і конфіскацію майна замість позбавлення волі [11].

Аналіз судової практики у справах про колабораційну діяльність демонструє неоднорідність підходів до кваліфікації діянь та призначення покарання. У більшості випадків спостерігається обвинувальний ухил, проте є приклади виправдувальних вироків, угод про визнання винуватості та звільнення від відбування покарання. Оцінка дій обвинувачених суттєво варіюється залежно від обставин справи та наявних доказів.

Загалом така неоднорідність свідчить про відсутність єдиних підходів до кваліфікації діянь і призначення покарань, що створює ризики нерівного правосуддя і порушення принципу справедливості.

Для подолання проблем правозастосування у справах про колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору першочерговим є внесення змін до ст. 111–1 і 111–2 КК України з чітким визначенням термінів «господарська діяльність», «матеріальні ресурси», «взаємодія з державою-агресором». Це дозволить уникнути кримінального переслідування осіб, які діяли вимушено або виконували соціально важливі функції в умовах окупації. Необхідним також є уточнення меж кримінальної відповідальності та розмежування складів злочинів між ст. 111, 111–1, 111–2 і 436–2 КК України для усунення дублювання, забезпечення передбачуваності судових рішень і підвищення ефективності діяльності СБУ.

Окремої уваги заслуговує питання застосування запобіжних заходів: тримання під вартою має призначатися лише за наявності обґрунтованих ризиків, із врахуванням обставин конкретної справи. Запровадження обов'язкового мотивування таких рішень дозволить уникнути їх автоматичного застосування та порушення принципу презумпції невинуватості.

Для забезпечення єдності практики Верховному Суду доцільно розробити узагальнення щодо застосування ст. 111–1 і 111–2 ККУ, що сприятиме формуванню сталих підходів до кваліфікації діянь, пропорційного призначення покарань

та зменшення правової невизначеності. Це підвищить ефективність судової практики, забезпечить справедливість судових рішень щодо цієї категорії справ та зміцнить правовий порядок у сфері захисту національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Київський районний суд м. Харкова. Вирок від 2023 р. у справі № 953/2847/23 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/953284723>. Дата звернення: 21.01.2024.

3. Снігурівський районний суд Миколаївської області. Вирок від 2023 р. у справі № 485/480/23 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48548023>. Дата звернення: 21.01.2024.

4. Тростянецький районний суд Сумської області. Вирок від 2023 р. у справі № 588/713/22 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58871322>. Дата звернення: 21.01.2024.

5. Полтавський районний суд Полтавської області. Вирок від 2023 р. у справі № 545/5177/22 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/545517722>. Дата звернення: 21.01.2024.

6. Диканський районний суд Полтавської області. Вирок від 2023 р. у справі № 529/1660/22 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/529166022>. Дата звернення: 21.01.2025.

7. Коростенський міськрайонний суд Житомирської області. Вирок від 2023 р. у справі № 279/1883/22 [Електронний

ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/279188322>. Дата звернення: 21.01.2024.

8. Київський районний суд м. Харкова. Ухвала від 2023 р. у справі № 953/105/23 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95310523>. Дата звернення: 21.01.2024.

9. Миколаївський апеляційний суд. Ухвала від 2023 р. у справі № 487/4067/23 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/487406723>. Дата звернення: 21.01.2024.

10. Конотопський міськрайонний суд Сумської області. Вирок від 2023 р. у справі № 577/3465/22 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/577346522>. Дата звернення: 21.01.2024.

11. Лебединський районний суд Сумської області. Вирок від 2023 р. у справі № 588/672/22 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58867222>. Дата звернення: 21.01.2024.

СІРИЙ Олег
старший викладач спеціальної кафедри № 6
Навчально-наукового інституту державної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

СЕКТОРАЛЬНІ САНКЦІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО КРАЇНИ- АГРЕСОРА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України зумовило необхідність удосконалення державної санкційної політики в частині правового регулювання, створення умов для ефективного моніторингу та супроводу застосованих спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій).

З метою захисту національних інтересів, національної безпеки та територіальної цілісності України до фізичних та юридичних осіб можуть застосовуватись спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції): персональні та секторальні.

В умовах воєнного стану секторальні санкції стають критично важливим інструментом для послаблення країни-агресора. Зокрема, обмежувальні заходи спрямовані на рестрикцію доступу до ключових ресурсів, технологій та ринків, що підривають економічний потенціал РФ.

Крім того, секторальні санкції є одним із ключових інструментів впливу у сучасній системі міжнародних відносин. Їхня специфіка полягає в тому, що вони спрямовані на конкретні галузі економіки підсанкційної держави (енергетику, фінанси,

оборону, транспорт тощо) і використовуються для досягнення політичних, економічних або безпекових цілей. Застосування секторальних санкцій ґрунтується на комплексі міжнародно-правових та національних нормативно-правових актів, які визначають механізми їх запровадження, моніторингу та виконання.

На сьогоднішній день, запроваджені Україною секторальні санкції окрім вжитих дипломатичних заходів доповнюються дієвими військовими заходами, які забезпечують економічну безпеку та мобілізацію міжнародної підтримки.

Протягом останніх років Урядом країни застосовано наступні секторальні санкції [1]:

1. Указ Президента України № 762/2023 від 20.11.2023 (затверджено Постановою Верховної Ради України № 3489-ІХ від 22.11.2023, терміном на 50 років, до 22.11.2073, суб'єкт подання – Кабінет Міністрів України) щодо застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно-промисловій сфері.

2. Указ Президента України № 308/2023 від 27.05.2023 (затверджено Постановою Верховної Ради України № 3108-ІХ від 29.05.2023, терміном на 50 років, до 29.05.2073, суб'єкт подання – Кабінет Міністрів України) щодо застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Ісламської Республіки Іран (повна заборона).

3. Указ Президента України № 89/2023 від 22.02.2023 (затверджено Постановою Верховної Ради України № 2924-ІХ від 23.02.2023, терміном на 50 років, до 23.02.2073, суб'єкт подання – Національний банк України) щодо застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до всіх банків, що зареєстровані / мають місцезнаходження в Російській Федерації, в тому числі центрального банку Російської Федерації, небанківських кре-

дитних організацій, операторів платіжних систем, професійних учасників фондового ринку, страхових компаній, інвестиційних фондів та інших установ, що зареєстровані / мають місцезнаходження в Російській Федерації, які надають фінансові послуги.

4. Указ Президента України № 41/2021 від 01.02.2021 (затверджено Постановою Верховної Ради України № 1167-IX від 02.02.2021, терміном на 5 років, до 02.02.2026, суб'єкт подання – Кабінет Міністрів України) щодо застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Республіки Нікарагуа.

5. Указ Президента України № 253/2016 від 15.06.2016 (затверджено Постановою Верховної Ради України № 1471-VIII від 14.07.2016, терміном до 18.10.2025, суб'єкт подання – Кабінет Міністрів України) на виконання резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй від 20 липня 2015 року № 2231 щодо Спільного всеосяжного плану дій в частині секторальних санкцій.

Нормативно-правові основи запровадження спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) можна розділити на національні та міжнародні, зокрема:

1. Національне законодавство

В Україні механізм застосування санкцій, включно з секторальними, регулюється:

- законом України «Про санкції» (від 14.08.2014 № 1644-VII, далі – Закон): визначає види санкцій, порядок їх застосування та перелік осіб, до яких вони можуть бути спрямовані.

Відповідно до частини 2 статті 5 Закону рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні санкції), передбачених пунктами 1, 2–5, 13–15, 17–19, 24¹, 25 частини першої статті 4 цього Закону, приймається Радою національної безпеки та оборони

України, вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин з дня видання указу Президента України постановою Верховної Ради України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту прийняття постанови Верховної Ради України і є обов'язковим до виконання (із змінами, внесеними згідно із Законами № 552-IX від 31.03.2020, № 2257-IX від 12.05.2022) [2].

- рішеннями Ради національної безпеки і оборони України (РНБО): ключовий орган, що ухвалює рішення про запровадження санкцій. Рішення РНБО затверджуються Указом Президента України;
- Кодексом України з процедур банкрутства (№ 2597-VIII від 18.10.2018) та іншими актами: спрямованими на блокування діяльності підприємств, пов'язаних із державою-агресором;
- міжнародними угодами: Україна координує санкційну політику з Європейським Союзом (ЄС), Сполученими Штатами Америки (США), Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та іншими партнерами міжнародної коаліції.

2. Міжнародна правова допомога (підтримка)

Україна активно працює над синхронізацією своїх санкцій із заходами міжнародних партнерів:

– санкції ЄС: спрямовані на енергетику, банківський сектор та транспорт РФ;

У лютому 2023 року країни ЄС ухвалили 10 пакет санкцій проти Росії. Обмеження запровадили проти 121 російської фізичної та юридичної особи, зокрема трьох банків, Міноборони та Служби зовнішньої розвідки РФ.

21 червня 2023 року Єврокомісія погодила 11 пакет санкцій проти Росії, який включає заходи, спрямовані на протидію обходу обмежень.

18 грудня 2023 року Рада Європейського союзу схвалила дванадцятий пакет економічних та індивідуальних обмежу-

вальних заходів у зв'язку з продовженням війни Росії проти України.

23 лютого 2024 року Євросоюз ухвалив 13-й пакет індивідуальних та економічних санкцій проти Росії.

24 червня Рада Європейського Союзу погодила 14-й пакет індивідуальних та економічних санкцій проти РФ, спрямованих на енергетику, фінанси та торгівлю, і ускладняють обхід вже запроваджених обмежень ЄС.

15-й пакет санкцій Євросоюзу проти Росії орієнтовно містить 70 позицій по різних напрямках й технічно буде готовий до ухвалення на початку грудня 2024 року або у січні 2025 року. Він також враховує рекомендації України.

– санкції США: обмеження доступу до фінансових ресурсів, високих технологій, а також вжиття заходів проти російських енергетичних компаній.

23.08.2024 Міністерство фінансів США оголосило новий пакет санкцій проти Росії. До «чорного списку» потрапили майже 400 фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з російськими паливно-енергетичними та металургійними секторами, фінансовою сферою та постачанням товарів в обхід санкцій для ВПК Росії.

Секторальні санкції в умовах війни мають стратегічне значення, оскільки вони спрямовані на галузі, які забезпечують військовий потенціал країни-агресора.

Ефективність запровадження секторальних санкцій під час воєнного стану характеризується наступними чинниками:

1. Обмеження ключових галузей країни-агресора (приклади)
 - енергетика: обмеження експорту російської нафти та газу;
 - фінанси: заморожування активів центрального банку, обмеження роботи банків рф у міжнародній фінансовій системі;
 - технології: заборона на постачання високотехнологічної продукції (мікросхем, обладнання для видобутку нафти тощо).

2. Безпека національної економіки (ключові елементи економічної стійкості та національної безпеки).

У разі воєнного стану санкції не лише послаблюють країну-агресора, але й забезпечують захист національної економіки, зокрема:

- заборона імпорту товарів і послуг із країни-агресора;
- обмеження діяльності підприємств, пов'язаних із рф;
- заміна критично важливих постачань з ринків країни, що становлять загрозу, на альтернативні.

3. Міжнародна координація.

Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами для запровадження глобальних секторальних санкцій. Координація санкційних пакетів дозволяє створювати синергетичний ефект. Наприклад, санкції проти енергетики рф, введені ЄС та США, значно обмежують доходи країни-агресора.

4. Адаптивність (гнучкість) санкцій (приклади)

В умовах воєнного стану санкції повинні бути гнучкими та адаптивними, щоб оперативно реагувати на зміну обставин, зокрема:

- запровадження нових санкцій у відповідь на ескалацію бойових дій;
- розширення переліку осіб, компаній і секторів, що підлягають санкціям.

Таким чином, вдосконалення санкційної політики України та ефективність запровадження секторальних санкцій досягається вжиттям активних заходів за наступними перспективними напрямками:

1. Синхронізація з міжнародними санкціями: забезпечення узгодженості із санкційною політикою ЄС, США та інших партнерів.

2. Зміцнення внутрішньої економіки: диверсифікація постачальників критично важливих товарів і розвиток національного виробництва.

3. Покращення контролю за виконанням санкцій: розробка механізмів моніторингу й уникнення обходу санкцій через треті країни.

4. Акцент на стратегічні сектори: впровадження більш жорстких обмежень на енергетику, високі технології та транспорт.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що секторальні санкції є важливим інструментом України для послаблення економіки держави-агресора, захисту національних інтересів і забезпечення міжнародної підтримки. Незважаючи на виклики, їх застосування в умовах війни демонструє ефективність у підриві економічного потенціалу російської федерації та сприяє зміцненню позицій України на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний реєстр санкцій. URL: <https://drs.nsd.gov.ua/actions/sectoral> (звернення 14.11.2024).

2. Закон України «Про санкції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (звернення 12.11.2024).

3. «Кодекс України з процедур банкрутства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2597-19> (звернення 15.11.2024).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій: Закон України від 13.07.2023 р. № 3223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3223-IX#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

5. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2022 р. № 967: станом на 7 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/967-2022-p#Text> (дата звернення: 09.11.2024).

6. Черняк А.М., Гребенюк В.М., Беседа Д.В. та ін. Санкції – інструмент безпекової політики держави. Збірник матеріалів наукового форуму, (Київ, 12 вересня 2023 р.). Київ: НА СБУ, 2023. 148 с.

СТЕБЛИНЕНКО Віктор
завідуючий відділом з питань санкційної політики
Секретаріату Кабінету Міністрів України

ЗАХИСТ СУВЕРЕННОГО ПРАВА УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ТА СЕКТОРАЛЬНИХ САНКЦІЙ

Вторгнення російської федерації на територію України зумовило необхідність перегляду ефективності існуючих безпекових інструментів держави. З 2014 року було проведено низку реформ сектору сил безпеки і оборони України з метою приведення загальної безпекової архітектури до вимог часу. Проте, війна, розв'язана російською федерацією, ведеться не лише на лінії фронту.

Ведення війни, зокрема у XXI ст., супроводжується широким застосуванням роду невійськових методів впливу. Війна, яку розпочала російська федерація, не стала виключенням: тероризм, агресивна пропаганда, загрози у кіберпросторі – це лише мала частина інструментів, які використовує агресор для досягнення своїх цілей.

Нові виклики, своєю чергою, потребують нових, нестандартних форм реагування на них як з боку України, так і з боку міжнародної спільноти загалом. Одним з найбільш гнучких та сучасних інструментів протидії реальним та/або потенційним загрозам національним інтересам, безпеці, суверенітету і територіальній цілісності є санкції. І хоч практика застосування невійськових заходів економічного впливу має довгу історію, саме зміна парадигми уявлення про мету застосування санкцій, а також суттєве розширення спектру можливих спеціальних обмежень робить з санк-

цій чи не найбільш ефективним невійськовим зняряддям за-
безпечення миру у світі.

Застосування санкцій покликане, в першу чергу, нейтра-
лізувати реальні та/або потенційні загрози для національної/
міжнародної безпеки, спричинених діями/бездіяльністю ок-
ремих суб'єктів (фізичних чи юридичних осіб) та/або держав,
а також надіслати чіткий сигнал до підсанкційного суб'єкта
про необхідність припинити дії, що несуть відповідний нега-
тивний вплив.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про санкції»
з метою захисту національних інтересів, національної безпе-
ки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії
терористичній діяльності, а також запобігання порушенню,
відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів
громадян України, суспільства та держави можуть засто-
суватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи
(санкції) [1].

Можна багато обговорювати процедури формування санк-
ційної політики та санкційних пропозицій, водночас варто
все ж таки зосереджуватися й на результатах моніторингу ре-
алізації та ефективності санкцій, а саме оцінці впливу націо-
нальних санкцій.

Дебати щодо ефективності українських санкцій тривають
та триватимуть ще довго після завершення війни, що зумов-
лено, в першу чергу, складною специфікою оцінки впливу
санкцій як для Держави, так і на підсанкційного суб'єкта
та його поведінку, однак про окремі досягнення української
санкційної політики можемо говорити вже сьогодні.

Пропонується розглянути кілька демонстративних при-
кладів.

Енергетична безпека:

- українська ядерна енергетика успішно продовжує свою
боротьбу за енергетичну незалежність не в останню
чергу завдяки запровадженим санкціям. Відтак, після

введення санкцій проти російських компаній Україна повністю відмовилася від закупівлі ядерного палива у російської федерації та станом на 2023 рік 100% паливних збірок для українських АЕС постачалися американською компанією Westinghouse;

- завдяки українським санкціям експорт та імпорт обладнання для енергетичного сектору: системи релейного захисту та автоматики, газотурбінне обладнання, насосне обладнання, вимірювальні прилади та системи, запасні частини і комплектуючі за першу половину 2024 року по різних групам товарів (палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки, реактори ядерні, котли, машини електричні машини) повністю припинився;
- рішенням РНБО України від 05.02.2023, введеним в дію Указом Президента України від 05.02.2023 № 57, та рішенням РНБО України від 12.02.2023, введеним в дію Указом Президента України від 12.02.2023 № 75, застосовано санкції до 200 юридичних осіб та 200 фізичних осіб, пов'язаних з держкорпорацією «Росатом», що, серед іншого, посприяло забороні співпраці з російськими компаніями в ядерній сфері, включаючи постачання обладнання, технологій та послуг, а також припиненню дії всіх ліцензій та дозволів, виданих суб'єктам господарювання України на право провадження діяльності в ядерній сфері, якщо така діяльність здійснюється на користь юридичних осіб держави-агресора.

Фінансовий сектор:

- завдяки рішенням РНБО України «Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до фінансових установ Російської Федерації», уведеному в дію Указом Президента України від 22 лютого 2023 року № 89, Україні вдалось закласти правовий фундамент обме-

ження впливу держави-агресора у фінансовому секторі [2] та вдалось обмежити доступ російської федерації та асоційованих з нею осіб до фінансової системи України, припинивши будь-які зв'язки з фінансовим сектором російської федерації, в тому числі мінімізувавши ризики для фінансової системи, що походять від держави-агресора;

- разом з тим застосовані санкції дозволяють посилювати регуляторні вимоги до осіб, які функціонують/претендують на присутність та діяльність у фінансовому секторі України. Так, десяткам компаніям вже анульовано ліцензії через виявлені зв'язки з російською федерацією завдяки застосуванню секторальних санкцій до пов'язаних з ними осіб (зокрема через структуру власності);
- прийнято рішення про націоналізацію АТ «Сенс Банк» (колишній Альфа-Банк), вартість активів якого складала 113,3 млрд. грн;
- вилучено корпоративні права та фінансові активи ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» та АТ «Міжнародний Резервний банк» (колишній Сбербанк), перераховано до Фонду ліквідації наслідків збройної агресії кошти у сумі, еквівалентній 17 млрд. грн.

ІТ та кібербезпека:

- війна з російським програмним забезпеченням триває і роль санкцій у цій боротьбі є однією з передових. Завдяки заходам, що вживаються з метою заборони розповсюдження російського софту, кількість компаній, що змінюють його на українські або західні аналоги, за деякими підрахунками, можна обрахувати у 10–15 тисяч, і це тільки за перший рік повномасштабної війни. За оптимістичним сценарієм кількість користувачів російського бухгалтерського ПЗ планомір-

но зменшуватиметься на 20% щороку («ІС», «Парус», «Галактика», «Бітрікс24», соціальні мережі «VK», «Однокласники» та інші, Корус Консалтинг, Борлас, Сітронікс Ай-Теко, Софтлайн Трейд Ланіт та багато інших);

- припинено діяльності частини організаторів азартних ігор, афілійованих з рф. Застосування санкцій до бет-тінгових компаній та онлайн-казино спільно з іншими заходами у сфері боротьби з тіншовими схемами та ринком дало швидкий і позитивний ефект для держбюджету. Згідно з аналітичними дослідженнями лідери сфери азартних ігор в Україні у 2023 році офіційно заробили 54,92 млрд. грн, що у 28 разів більше ніж задекларовані у 2022 році 1,94 млрд. грн., що свідчить про збільшення частки ліцензійних гравців та відповідно про суттєве збільшення сплати податків і зборів.

Видобувна сфера:

- під контроль держави повернулось найбільше родовище титаново-магнієвої руди (ТОВ «Демурінський гірничо-збагачувальний комбінат», ТОВ «ВСМПО Титан Україна»), завдяки чому Україна зможе стати одним із ключових гравців на ринку експортерів титано-магнієвої руди, а також це дозволить створити передумови для розвитку власного ВПК;
- гнучкість санкційного режиму дозволила спрямувати роботу українських видобувних підприємств на користь української економіки, при цьому ізолювавши вплив російських власників (АТ «Коростенський кар'єр», АТ «Малинський каменедробильний завод», ПрАТ «Пинязевицький кар'єр», ПрАТ «Укргазвидобуток», ПрАТ «Коростишівський кар'єр»).

Інформаційна політика та культура:

- завдяки застосованим санкціям припинили своє існування проросійські телеканали, в т.ч. Медведчука

- (ZIK, 112 і NewsOne), діяльність яких через просування проросійських наративів створювала реальні загрози національній безпеці;
- окремі російські артисти та «культурні» діячі в минулому отримали українські державні нагороди (Ані Лорак, Філіп Кіркоров тощо). Відтак після усунення колізій щодо реалізації відповідної санкції у виді позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення державні органи матимуть усі юридичні підстави реалізувати згадану санкцію;
 - більшість відомих російських «культурних» діячів втратили змогу монетизувати свою популярність, зокрема через діючу заборону на в'їзд на територію України.

Санкція «стягнення в дохід держави активів підсанкційної особи»:

- варто звернути окрему увагу на результати новели вітчизняного санкційного законодавства — запровадження санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Завдяки скоординованим діям Міністерства юстиції України та інших причетних органів державної влади на користь України вдалось стягнути активи орієнтовною оціночною вартістю в десятки млрд. грн. До списку активів увійшов різний спектр рухомого та нерухомого майна, а також корпоративні права олігархів і великих підприємців російської федерації (Дерипаска О.В., Шелков М.Є., Гінер Є.Л., Молчанов А.Ю., Верховський О.Г.), державних корпорацій та підприємств російської федерації («Volga Dnepr Airlines (Ireland) Limited», «Volga-Dnepr Logistics B.V.», а також ТОВ «Вол-

га-Дніпро-Москва», ТОВ «Авіакомпанія Волга-Дніпро», ПАТ «Росвертол», ПАТ «Авіаційний комплекс ім. С.В. Ільюшина», ПАТ «Московська біржа ММВБ-РТС»), представників органів влади держави-агресора (ТОВ «Мотордеталь-Конотоп»), колаборантів та інших підсанкційних фізичних осіб (Янукович В. Ф., Богуслаєв В. О., Табачник Д. В., Сальдо В. В., Лебедєв А. А.).

Актуальні проблеми:

- однак, не зважаючи на свої досягнення, державна санкційна політика не позбавлена недоліків: колізії норм законодавства, застарілість / неефективність окремих положень законодавства, відсутність чіткого розподілу повноважень між відповідальними органами державної влади безпосередньо впливають на інституційну спроможність держави належним чином реагувати на безпекові виклики.

Частина зі згаданих проблем вже врегульована, наприклад, колізія норм права в частині реалізації санкції «позбавлення державних нагород» завдяки прийняттю Закону України від 20 листопада 2024 р. № 4074-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» [3]. Відтепер обґрунтоване застосування згаданої санкції мінімізує ризики оскарження відповідного рішення у суді через розбіжності у правовому регулюванні.

Також з метою оптимізації та уніфікації масиву технічних процесів у сфері державної санкційної політики в Україні працював Державний реєстр санкцій — інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення та надання інформації про всіх суб'єктів, щодо яких застосовано санкції [1].

Не зважаючи на те, що ефективність санкційної політики безпосередньо залежить від динаміки її адаптації до безпекових викликів сьогодення, не всі проблемні питання вирішуються швидко та вчасно.

Наприклад, до найбільш кричущих проблем ефективності санкцій слід віднести питання запровадження відповідальності, в першу чергу, кримінальної за порушення та/або обхід санкційного режиму.

Станом на сьогодні чи не єдиним можливим способом реагування на порушення/обхід санкцій є застосування нових санкцій. Такий підхід є безумовно незамінним та проблема його ефективності полягає у тому, що він є далеко не завжди пропорційним шкоді, заподіяній державі.

Щодо міжнародного досвіду варто зазначити, що обхід санкцій криміналізовано в США, Великій Британії, Канаді, Норвегії, Боснії та Герцеговині, Швейцарії та Японії.

Окрім очевидного внутрішнього запиту до змін, потреба у криміналізації відповідальності за порушення/обхід санкцій зумовлена не лише міжнародною практикою, але й необхідністю імплементації Україною законодавства ЄС.

Відтак, Директивою ЄС від 24 квітня 2024 р. № 2024/1226 визначено законодавчу рамку криміналізації порушення та обходу санкцій. До такого рішення спонукав децентралізований підхід до імплементації санкційної політики в державах-членах ЄС. Відповідні положення директиви держави-члени ЄС повинні за один рік імплементувати до свого національного законодавства [4].

З огляду на зазначене, в Україні є всі підстави для скорішої пріоритизації відповідного напрямку роботи та імплементації криміналізації санкційних порушень у національне законодавство.

Наприкінці важливо зауважити, що в умовах ведення російською федерацією повномасштабної злочинної агресії проти України санкції, як безпековий інструмент, є невід'ємним

компонентом національної та міжнародної безпекової архітектури. Розумне застосування санкційного тиску та динамічний підхід до модернізації санкційного механізму як всередині України, так і в рамках взаємодії з міжнародними партнерами – одна з вагомих запорок української перемоги у війні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII: станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 лютого 2023 року «Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до фінансових установ Російської Федерації»: Указ Президента України від 22.02.2023 № 89/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2023#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України: Закон України від 20.11.2024 № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

4. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1226/oj> (дата звернення: 22.11.2024).

ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Правові висновки Великої Палати Верховного Суду свідчать що такі обмежувальні заходи як санкції відносно осіб, які становлять загрозу національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України, створюють дієвий механізм протидії терористичній діяльності та збройній агресії. Проте, є ряд особливостей правозастосовчої практики.

1. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 6 липня 2023 року у справі № 9901/376/21 виснувала щодо правової природи санкцій.

Санкції, передбачені Законом № 1644-VII «Про санкції», не є видом покарання чи відповідальності, вони виконують функції обмежувального економічного заходу щодо осіб, які, зокрема, становлять для України загрозу посягання на її національні інтереси, національну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність. Однією з підстав для застосування такого обмежувального заходу є дії, які створюють об'єктивні підозри для відповідних органів влади щодо можливої терористичної діяльності цієї особи, і саме ці органи, як у цьому випадку СБУ, надають РНБО відповідні пропозиції.

Санкції як економічні обмежувальні заходи є лише тимчасовими обмеженнями, що стосуються здебільшого втручання у право власності особи та носять превентивний характер.

3. У постанові від 6 липня 2023 року у справі № 9901/635/18 Велика Палата Верховного Суду зазначила, що визначальною для застосування санкцій є не перелік суб'єктів, а саме певна діяльність цих суб'єктів.

Інакше кажучи, основним критерієм визначення суб'єкта, до якого можуть бути застосовані санкції, є його діяльність, вказана у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції», а саме дії, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод. Наявність реальної чи потенційної загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, про які йдеться у статті 3 Закону № 1644-VII, безумовно є оціночними поняттями, а достатність підстав вважати існування такої реальної чи потенційної загрози передбачає певну межу дискреції.

3. У постанові від 27 серпня 2024 року у справі № 800/162/16 Велика Палата Верховного Суду щодо наявності підстав для застосування санкцій.

Велика Палата Верховного Суду погодилася з висновком суду першої інстанції, згідно з яким позивач належить до суб'єктів, до яких можуть бути застосовані санкції на підставі Закону № 1644-VII «Про санкції», оскільки є юридичною особою, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи – нерезидента, іноземця.

Аналіз змісту Закону № 1644-VII стосовно того, до кого можуть бути застосовані санкції, дає підстави стверджува-

ти, що перелік таких осіб є критеріальним, орієнтувальним, поосібним, але не вичерпним.

Втручання у право мирного володіння майном позивача не позбавляє його права власності, а лише тимчасово, на чітко визначений строк, обмежує можливість реалізації цього права, таке втручання є пропорційним легітимній меті та не становить надмірного тягаря для позивача.

4. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у рішенні від 24 травня 2021 року у справі № 9901/424/19 вказав, що підставами для застосування персональних санкцій до ОСОБА_1 слугувало накладення на нього санкції Радою ЄС та США, а також його дії, які створюють потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності тощо.

5. Постановою Великої Палати Верховного Суду від 13 червня 2018 року у справі № 800/321/17 встановлено, що позивач не був позбавлений можливості використовувати для одержання, зберігання та передачі інформації через мережу Інтернет без втручання органів державної влади інші веб-ресурси, аналогічні до тих, на доступ до яких були встановлені обмеження оскарженим Указом. Позивач не обґрунтував порушення його прав запровадженими державою обмеженнями на доступ саме до сервісів «Яндекс». Отже, Велика Палата Верховного Суду вважала, що оскарженим Указом в частині накладення обмежувальних заходів на ТОВ «Яндекс» права та свободи позивача порушено не було.

6. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 6 жовтня 2021 року у справі № 9901/26/21 висувала, що обмеження глядачеві доступу до певних телеканалів або телепрограм не означає порушення права на інформацію. Оскільки ОСОБА_1 не є учасником (суб'єктом) правовідносин щодо застосування обмежувальних заходів до певного кола фізичних та юридичних осіб, передбачених в оскаржуваному Указі

Президента України індивідуального характеру, то такий указ не породжує для позивача права на захист, адже не можна вимагати захисту свого порушеного права, якщо немає факту порушення такого права.

7. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 2 лютого 2022 року у справі № 9901/256/21 визначено, що оскаржуваний ОСОБА_1 Указ Президента України не стосується її прав, свобод та/або інтересів, адже адресований іншій особі – Росспівробітництву, тому між позивачкою та відповідачем відсутній спір (оскільки Президент України не здійснював відносно неї публічно-владних управлінських функцій), що, своєю чергою, не породжує для неї і права на захист, тобто права на звернення із цим адміністративним позовом.

8. Постановою від 9 лютого 2022 року у справі № 9901/473/21 Велика Палата Верховного Суду виснувала щодо пропуску строку звернення до суду з позовом. Указ № 151/2021 оприлюднено в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник Президента України» 09 квітня 2021 року, отже, шестимісячний строк для його оскарження розпочався 10 квітня, а закінчився о 24 годині 09 жовтня 2021 року. З огляду на встановлені обставини ВП ВС дійшла висновку про те, що звернення Акціонерної компанії із цим позовом 16 листопада 2021 року відбулось із пропуском установленого процесуальним законом шестимісячного строку.

9. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у постанові від 5 лютого 2020 року у справі № 9901/520/19 наголосив, що сам лише факт запровадження воєнного стану не може бути підставою для поновлення строку на звернення до суду.

10. Ураховуючи те, що останній день перебігу процесуального строку на звернення до суду з позовом у цій справі припав на період повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, ця обставина могла унеможливити дотримання такого строку позивачем за умови надання ним

до суду належних доказів. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 8 грудня 2022 року у справі № 990/102/22 відхиляє доводи скаргника щодо неволодіння українською мовою на належному рівні як обставини, що унеможливила його вчасне ознайомлення з оскаржуваними указами, оскільки статус позивача як громадянина Грузії не надає йому порівняно з іншими особами жодних переваг як у вигляді особливого порядку інформування про застосування персональних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій).

11. Статус позивача як іноземного суб'єкта господарювання не надає йому порівняно з іншими суб'єктами жодних переваг. Саме такий висновок Велика Палата Верховного Суду зробила у постанові від 28 квітня 2022 року у справі № 9901/480/21. Навпаки, маючи намір здійснювати фінансово-господарську чи іншу діяльність на території України, позивач повинен бути зацікавлений в обізнаності щодо особливостей нормативно-правового регулювання відповідної діяльності.

12. Щодо строку оскарження Указу Велика Палата Верховного Суду у постанові від 5 лютого 2020 року у справі № 9901/520/19 виснувала наступне. Як убачається зі змісту оскаржуваного Указу, він стосується застосування персональних економічних санкцій щодо визначеної в ньому юридичної особи, тобто є актом індивідуальної дії, який не містить загальнообов'язкових правил поведінки, передбачає індивідуалізовані приписи щодо обмеження здійснення господарської діяльності зазначеного суб'єкта господарювання, а отже, адресований одній особі, не регулює певний вид суспільних відносин, і вичерпує свою дію після його реалізації. Отже, Указ є індивідуально-правовим актом і положення частини третьої статті 264 КАС України щодо можливості оскарження нормативно-правового акта протягом всього строку його дії застосуванню не підлягають.

13. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 10 жовтня 2024 року у справі № 990/1/22 виснувала, що ви-

ключення позивача з переліку осіб, до яких застосовуються санкції на підставі рішення РНБО від 20 серпня 2021 року, з одночасним накладенням на нього тих самих та додаткових санкцій на інший період не є усуненням чи виправленням оскаржуваних у позові порушень у контексті пункту 8 частини першої статті 238 КАС України, оскільки відповідно до частини сьомої статті 5 Закону № 1644-VII рішення про скасування санкцій приймає орган, що ухвалив рішення про їх застосування відповідно до цього Закону, у разі якщо застосування санкцій привело до досягнення мети їх застосування. З огляду на викладене ВП ВС констатує відсутність підстав для закриття провадження у цій справі за пунктом 8 частини першої статті 238 КАС України, оскільки не відбулося таке виправлення суб'єктом владних повноважень тих порушень, про які йдеться у позовній заяві, унаслідок якого права позивача поновлюються в тому обсязі, в якому вони існували до прийняття оскаржуваного рішення.

СТЕФАНЧУК Марина
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ: ЮРИСДИКЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ

Санкції, як спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, запроваджено в правову систему України однойменним Законом [1] з чітко визначеною і без сумніву виправданою метою їхнього застосування: захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

З огляду на законодавчо визначену процедуру внесення пропозицій щодо застосування санкцій, скасування та внесення змін до них, експерти зауважують, що на відміну від кримінального переслідування, санкції мають політичну мету – обмежити вплив фізичних чи юридичних осіб, змусити їх припинити порушення чи утриматись від вжиття певних дій [2].

Сформована актуальна практика застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) відповідно до Закону України «Про санкції» створює підґрунтя дослідникам для виокремлення низки проблемних аспектів, які, на їхню думку, свідчать про необхідність по-

дальшого удосконалення законодавства про санкції з метою забезпечення їх правової визначеності, прозорості й ефективності, що заслуговує на підтримку. Серед таких проблемних аспектів виокремлюють: (1) відсутність чітких критеріїв і неоднозначність щодо підстав застосування санкцій, які створюють ризик політизації цього процесу та можуть призвести до недоречного використання санкційних механізмів; (2) недостатня юридична визначеність термінів, що ускладнює їхню інтерпретацію і може порушувати права суб'єктів, щодо яких застосовуються санкції; (3) недостатня прозорість процедур застосування санкцій і відсутність ефективних механізмів юридичного захисту, що порушує принцип верховенства права і права на справедливий процес; (4) необґрунтоване застосування обмежень, які не мають чіткої юридичної бази, що може призводити до порушення прав суб'єктів і скасування рішень у судовому порядку [3, с. 190].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» [4] від 12 травня 2022 року Закон України «Про санкції» було доповнено новим їх видом – стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Метою таких законодавчих змін визначено перешкоджання використанню економічних активів на шкоду національній безпеці України та залучення активів, які є підґрунтям для діяльності, спрямованої на підготовку, розпалювання та ведення агресивної війни (включно з агресивною пропагандою), для посилення оборони України та відшкодування завданої шкоди [5].

Сама ж санкція охарактеризована як така, що має *винятковий характер* та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву

загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів». Крім того, встановлено що ця санкція може бути застосована лише в період дії правового режиму воєнного стану та за умови, що на відповідну фізичну чи юридичну особу в порядку, визначеному Законом, вже накладено санкцію у виді блокування активів.

З урахуванням вимог ст. 41 Основного закону України встановлено виключно судовий порядок прийняття рішення щодо застосування цієї санкції, а також процедури його апеляційного оскарження. Так, за наявності підстав та умов, зазначених у ч. 1 ст. 5–1 Закону України «Про санкції», центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції, звертається до Вищого антикорупційного суду (далі-ВАКС) із заявою про застосування до відповідної фізичної або юридичної особи санкції, передбаченої п. 1–1 ч. 1 ст. 4 Закону, в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАСУ).

Водночас КАСУ було доповнено положеннями про те, що саме ВАКС вирішує адміністративні справи щодо застосування санкції, передбаченої п. 1–1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», як суд першої інстанції (ч. 5 ст. 22 КАСУ), а Апеляційна палата ВАКС переглядає судові рішення ВАКС в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції (ч. 4 ст. 23 КАСУ). Зрештою КАСУ доповнено ст. 283–1, якою визначено особливості провадження у справах про застосування санкцій.

Отже, на відміну від попередніх видів санкцій при застосуванні стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб мова йде не лише про обмеження у користуванні правом власності, а й про можливість позбавлення такого права у встановлених Законом випадках та порядку, який передбачає судовий контроль за підставністю та законністю втручання у право власності особи при застосуванні цієї санкції.

Експерти визначають інститут конфіскації активів через накладення санкцій як новий для світової практики, водночас зауважуючи на тому, що такі політико-правові рішення націлені насамперед не на продовження сталої правової традиції, а радше є реакцією на нові виклики, до яких ані національне, ані міжнародне право були не готові. Водночас запровадження санкційного механізму конфіскації російських активів, створило підстави для стягнення в дохід держави майна, арештованого, але не конфіскованого у межах кримінальних проваджень. Попри це, санкційний механізм потребує постійного моніторингу на предмет відповідності міжнародним стандартам задля уникнення в майбутньому відшкодування шкоди особам, до яких його застосовано, з огляду на те, що стягнення активів в дохід держави відповідно до Закону «Про санкції» процесуально значно простіше та швидше, ніж конфіскація у кримінальному провадженні. Водночас кримінальний процес – це менш ризиковий шлях для позбавлення права власності, зокрема в контексті забезпечення конвенційних прав на справедливий суд, на ефективний засіб правового захисту, на захист права власності [6].

Досліджуючи правову природу інституту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, експерти зауважують на тому, що мова не йде про покарання за вчинення правопорушення, не про індивідуальне покарання за протиправні дії, а лише про спеціальний захід правового захисту [2].

Оскільки цей правовий інститут є досить новим для української правової системи, а також у сфері наукових розвідок,

у експертному середовищі мають місце спроби наукового обґрунтування правової природи такого заходу через певну екстраполяцію на нього ознак вже сформованих до певної міри та отримавших певний рівень наукової розробки правових інститутів. Одним із таких є правовий інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, яке відбувається за правилами цивільного судочинства у ВАКС, попри те, що позивається з такими вимогами суб'єкт владних повноважень, а саме: за загальним правилом прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, або прокурори Офісу Генерального прокурора.

У цьому контексті видається релевантним звернути увагу на інші моменти, які є спільними для обох правових інститутів, пов'язаних зі стягненням в дохід держави активів інших осіб:

(1) ці справи віднесені законодавцем до юрисдикції ВАКС, однак справи про визнання необґрунтованими активів розглядаються в порядку цивільного судочинства, а стягнення в дохід держави активів як виду санкцій – в порядку адміністративного судочинства, попри те, що першочерговим завданням ВАКС було визначено розгляд і вирішення справ про кримінальні корупційні правопорушення. Стосовно такого вибору суду для цілей визнання необґрунтованими активів було визначено фактор вищої рівня довіри та легітимності рішень ВАКС порівняно з іншими судами судової системи, щодо вибору суду для цілей стягнення в дохід держави активів як виду санкцій – не було запропоновано жодного обґрунтування, що вочевидь нашоухує на думку про сформовану сталу концепцію довіри до ВАКС, порівняно з іншими судами в системі. З одного боку, така показова демонстрація довіри до цього суду є вочевидь позитивним моментом, з огляду на констатовану кризу довіри до судової систем у цілому. З іншого боку, за наявності розгалуженої багаторівневої системи судів як цивільної, так і адміністративної юрисдикції – такий стан речей,

до певної міри, сприяє стигматизації сприйняття судової влади та послабленню легітимності рішень інших судів судової системи в Україні [7, с. 192–193]. У цьому контексті, у світлі експертної дискусії стосовно впровадження в структуру судоустрою в Україні до кінця 3 кварталу 2025 року нового суду для розгляду адміністративних справ за участю національних державних органів, судді якого обиратимуться після перевірки доброчесності та професіоналізму із залученням незалежних експертів [8], видається концептуально виправданим, щоб ці справи були віднесені до його юрисдикції, з огляду на публічно-правову природу обидвох категорій справ;

(2) у розвиток гіпотези про подібність правової природи цих категорій справ привертає увагу вибір суб'єкта, уповноваженого на звернення до суду з відповідним позовом. Так, у справах про визнання необґрунтованими активів – це прокурор у порядку реалізації функції представництва інтересів держави в суді, тобто, поза межами сфери кримінальної юстиції, а у справах про стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб – Міністерство юстиції України. У цьому контексті виникає питання про концептуальне обґрунтування вибору саме Міністерства юстиції в якості представника інтересів держави у цій категорії справ. Жодним чином не піддаючи сумніву високий рівень професійності фахівців системи Міністерства юстиції України, все ж слід звернути увагу на напрям правової політики держави щодо вимог до правників, які здійснюють представництво інтересів інших осіб, у тому числі – держави в суді. У цьому контексті для цілей судового провадження з питань стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб видається виправданим уповноваження прокурорів (зокрема Офісу Генерального прокурора) представляти інтереси держави у такій категорії справ, яка може бути визначена одним із виключних випадків такого представництва, обумовленим актуальною потребою, та з урахуванням закріплених у законодавстві вимог

щодо спеціальної процедури добору та підвищення кваліфікації прокурора як одного із основних функціонерів-правників системи правосуддя в Україні. Це має особливе значення й у світлі експертних засторог про те, що конфіскація майна у межах санкційних справ не замінює собою повноцінну кримінальну відповідальність, а винні особи мають понести покарання повною мірою, а не лише у фінансовому плані [6].

З огляду на вищевикладене, можна висувати про потребу подальшої наукової розвідки питань правової природи санкцій, а також юрисдикційних аспектів їхнього застосування задля формування обґрунтованого та сталого концепту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб та досягнення мети застосування цієї санкції, що і повинно визначати вектори подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Євген Крапивін. Стягнення в дохід держави активів як різновид санкцій та практика Європейського суду з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/Maket_web-1.pdf (дата звернення: 10.11.2024).
3. Гриненко С. О. Проблеми застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) відповідно до Закону України «Про санкції». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 188–191.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12 травня 2022 року № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20/sp;max50;nav7;font2#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення

ефективності санкцій, пов’язаних з активами окремих осіб» від 28 березня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39275> (дата звернення: 10.11.2024).

6. Кримінальне провадження чи санкційна справа: що ефективніше для конфіскації російських активів? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalne-provazhennya-chi-sankciyna-sprava-shcho-efektivnishe-dlya-konfiskaciyi-rosiyskih-aktiviv.html> (дата звернення: 10.11.2024)

7. M Stefanchuk ‘The Recovery of Ukraine in the Field of Justice: Challenges and Priority Goals’ 20224–2 (17) Special Issue Access to Justice in Eastern Europe 186–201. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000467>.

8. План для Ukraine Facility 2024–2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (дата звернення: 10.11.2024).

ТЕРЕЩЕНКО Олег
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
Київський національний економічний університет
ім. В. Гетьмана*

САНКЦІЙНІ ЧИ РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ СПІВПРАЦІ БІЗНЕСУ ІЗ АВТОРИТАРНИМИ РЕЖИМАМИ?

Російська агресія стала поштовхом до дискусій про стратегічні ризики співпраці міжнародного бізнесу з авторитарними режимами. Очевидно, що така співпраця посилює режими, які генерують геополітичні кризи. Перенесення виробництва в країни з низькою вартістю робочої сили і сировини стало модною і «раціональною» стратегією міжнародних концернів. Щоб заохочувати західний капітал вести бізнес у «гаванях авторитаризму», диктатори пропонують (окрім дешевої робочої сили та сировини) такі типові «пряники» як доступ до місцевих ринків, низькі екологічні стандарти та податкові пільги. З традиційної точки зору, з трьох факторів виробництва (ресурси, праця та капітал) перші два пропонуються автократією за низькими цінами. Ціна капіталу також є низькою через некоректну оцінку ризиків. Результати класичного аналізу витрат і вигод, безсумнівно, покажуть, що інвестувати в автократії вигідно. Як результат, незважаючи на різного роду «списки ганьби», етичні норми, міжнародні санкції, бізнес усе ж активно співпрацює з автократичними режимами, зокрема із РФ [1].

Проблема полягає у тому, що фінансові аналітики та дослідники досі не запропонували адекватного методу розрахунку вартості та ризиків таких інвестицій. У цьому відно-

шенні досить переконлива цитата з Morningstar: «Коли справа доходить до інвестування в автократичні країни, такі як Росія, звичайні правила вибору акцій та облигацій, такі як оцінка чи фундаментальні перспективи компаній чи країн, можуть миттєво стати неактуальними» [2]. Прагматичні рішення інвесторів, засновані на класичному аналізі витрат і вигод, виявилися ілюзорними та квазіраціональними зі стратегічної точки зору, оскільки вони нехтували ризиками автократії. У результаті ми спостерігаємо вражаючі випадки залежності окремих західних компаній і економік від російського (або китайського) ринків, сировини, енергоресурсів і (або) дешевої робочої сили. Однак, з огляду на тотальну залежність від ресурсів та очікувані надприбутки, багато інвесторів і західний ринок капіталу в цілому продовжують не помічати ризики співпраці з авторитарними країнами.

Виникає логічне запитання: чи є недооцінка ринком капіталів ризиків співпраці з авторитарними режимами конкретною формою відмови функціонування ринку (market failure)? Така ситуація виникає у разі, коли ринок не забезпечує парето-ефективний розподіл ресурсів. Очевидно, що у разі інвестування в авторитарні країни така відмова має місце і причиною цього є недостатність інформації щодо ймовірних ризиків кооперації з диктаторами. Класичною реакцією на неспроможність ринку є державне втручання. Згідно із теорією відмови функціонування ринку, у разі порушення дії ринкових механізмів зростає потенційна роль державного регулювання [3]. Як зазначає Ф. Батор, який уперше обґрунтував концепцію «market failure», неспроможність ринку виникає тоді, коли він генерує стимули щодо поведінки учасників ринку, що призводить до зменшення добробуту, ніж це було б можливо, або пов'язано із вищими витратами, ніж це необхідно [4]. Елементарний аналіз витрати-вигоди від співпраці між західними компаніями та диктаторськими державами показує, що результати такої співпраці у стратегічній перспекти-

ві призводять до втрат добробуту та підвищення витрат у західних демократіях. З моральної та економічної точки зору додатковий грошовий потік, який генерується компаніями у гаванях диктатури, так само неприйнятний, як відмивання грошей у податкових гаванях або фінансування тероризму. Однак «армія» західних аналітиків ігнорують очевидні ризики ведення бізнесу в диктаторських гаванях. Нерідкі випадки, коли економічні розрахунки диктаторів є навіть більш стратегічно орієнтованими, ніж інвестиційні рішення західних корпорацій. Ігнорування моральних та етичних стандартів економічної співпраці з диктаторськими режимами призвели зрештою до військових та економічних загроз для західних демократій, стабільних потоків біженців, зростання безробіття, інфляції, інших проявів макроекономічної розбалансованості та, як наслідок, політичної нестабільності та популяризації різного роду правого та лівого екстремізму. До цього слід додати ураженість західних країн перед різними формами шантажу з боку диктаторських режимів:

- перманентний енергетичний та сировинний шантаж;
- шантаж щодо зупинки поставки комплектуючих та порушення логістичних ланцюгів;
- шантаж щодо закриття певних ринків збуту;
- військовий шантаж та формування штучних потоків біженців.

Відтак, потреба регуляторного втручання держави або ж наднаціональних структур у питання економічної кооперації з автократичними режимами є цілком виправданим. Час від часу західний світ намагається ізолювати «оазиси авторитаризму» за допомогою адміністративних інструментів, включаючи певні обмеження чи економічні санкції. Однак вони зазвичай вводяться ex-post, переважно мають декларативний характер або їх можна легко обійти. Використання різних схем порушення санкційного режиму з боку міжнародних корпорацій є серйозною проблемою як для країн ЄС, так і для США. Не-

достатній рівень гармонізації санкційних правил та наявність дочірніх підприємств у третіх країнах полегшують завдання обходу заборон. До того ж, у правових актах розмитою є відповідальність за порушення санкцій. Як наслідок, у 2023 р. Росія транспортувала близько 45% нафти за допомогою тіншового флоту. У 2022 р. дохід російського режиму від експорту нафти і газу склав 128% від довоєнного рівня. У 2023 р. відповідні доходи російського бюджету склали 97,4% від рівня 2021 року. У 2023 р., незважаючи на санкції, Росія змогла імпортувати високотехнологічних чипів американського та європейського виробництва на суму понад мільярд доларів США. Відтак, можна зробити висновок, що механізми саморегулювання ринку та класичні інструменти державного втручання поки що не змогли вирішити проблему обмеження економічної співпраці з автократією. Враховуючи велику кількість корпорацій, які працюють у автократіях, можна припустити, що іміджеві та санкційні втрати від співпраці з диктаторськими режимами для міжнародних компаній є надто низькими, а премія за ризики відповідної діяльності перевищує можливі втрати.

Таким чином, для вирішення окресленої проблематики співпраці західних компаній із автократичними режимами потрібно гармонійно поєднувати санкційні та ринкові механізми. Можлива неспроможність ринку капіталу правильно оцінити ризики автократії пов'язана з відсутністю певних інституційних інструментів. Йдеться про ігнорування зазначених ризиків у стандартах корпоративного управління, методах рейтингування, критеріях ESG тощо. Відтак, ці інституційні інструменти надсилають хибні сигнали учасникам ринку капіталу. Подальший їх розвиток має базуватися на адекватній оцінці автократичних ризиків та їх урахування у вигляді відповідної надбавки до ціни капіталу. Так, співпраця корпорацій з авторитарними режимами формально не порушує стандартів корпоративного управління (CG). Можна стверджувати, що механізми саморегулювання, які містяться в стандартах, не виконали

своїї місії щодо ефективного розподілу ресурсів, забезпечення фінансової стабільності та сприяння прозорим і добре функціонуючим ринкам. Ми не знаходимо жодних репутаційних чи інших автократичних ризиків у Принципах корпоративного управління ОЕСР (2023). Формалізм у впровадженні стандартів CG та відсутність опису ризиків автократії завадили багатьом міжнародним корпораціям відмовитися від помилкових стратегій. Щоб контролювати зазначені ризики потрібно кардинально реформувати діючі стандарти корпоративного управління. Відповідні зміни мають ускладнити прийняття корпоративних рішень щодо інвестиції в автократії. Для повнішого урахування ризиків автократії слід також скоригувати методи присвоєння індексів ESG. Співпраця з автократією є доказом слабкості корпоративного управління та має призвести до збільшення ризиків «G», які характеризують якість корпоративного управління. Це має вплинути на збільшення ціни капіталу та обмежити можливості його залучення компаніями, які співпрацюють з авторитарними країнами.

Традиційним інструментом підтримки інвестиційних рішень, який виконує інформаційно-сигнальну функцію на ринку капіталів, є рейтинги компаній і країн. Однак ілюзорна стабільність, створена диктаторами, часто призводить до неправильної оцінки рейтинговими агентствами ризиків і недооцінки очікуваної премії за ризик. Наприклад, протягом десятиліть Росія стабільно отримує відносно високі рейтинги (Ваа3, 2021), засновані переважно на кількісних макроекономічних показниках. Рейтингові агентства сигналізували ринку капіталу про відносно низькі інвестиційні ризики. Сьогодні багато компаній та інвесторів, які повірили цим помилковим інвестиційним сигналам, втрачають свої інвестиції та залишають Росію або стають спонсорами війни. Окрім того, самі рейтингові агентства, які сигналізували про стабільні рейтинги Росії, закрили свої офіси в Москві. Головною помилкою фінансових аналітиків є ігнорування ризиків автократії, що

цілком зрозуміло, оскільки адекватних методів оцінки цих ризиків немає. Виявляється, що непередбачуваність диктаторів створює ризики, які набагато вищі, ніж прогнозує традиційний кількісний аналіз ризиків дефолту.

Висновок. Вирішення проблеми співпраці бізнесу з авторитарними режимами знаходиться у площині поєднання санкційних та ринкових механізмів. Йдеться про всеосяжний контроль за режимом виконання санкцій, їх гармонізацію та запровадження чітких механізмів відповідальності за їх порушення. Відповідальність має бути не лише адміністративною чи кримінальною, а перш за все економічною. Ринок капіталів, завдяки удосконаленню саморегульвних механізмів має автоматично накладати свої санкції (у вигляді максимальних надбавок за ризики) на порушників етичних та моральних стандартів ведення бізнесу. Центральними інструментами саморегулювання ринку капіталів при цьому стають стандарти корпоративного управління, рейтинги та індекси, які ураховують ступінь залучення бізнесу до економічної співпраці з авторитарними режимами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Терещенко О. О., Беззуб Б. Ю., Стегайло В. А. (2024) Ризики співпраці транснаціональних компаній з автократіями: наслідки для корпоративних фінансів. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ, № 7 (277), 2024. С. 257–267.

2. Lauricella T. 2022. ‘Wer lügt?’ Warum Autokratie ein schlechtes Investment ist. Morningstar, 15.03.2022. <https://www.morningstar.de/de/news>

3. Blankart, Charles B. Öffentliche Finanzen in der Demokratie: eine Einführung in die Finanzwissenschaft/ von Dr. Charles B. Blankart – 9., vollständig überarbeitete Auflage.– München: Verlag Franz Vahlen, [2017]. 514 S.

4. Francis Bator: The Anatomy of Market Failure. In: Quarterly Journal of Economics. Band 72, Nr. 3, August 1958, S. 351–379.

ЦЕЛОВАЛЬНИЧЕНКО Наталія
кандидатка юридичних наук,
голова правління благодійної організації
«Благодійний фонд «Міжнародний рух за права потерпілих
внаслідок російської агресії»

УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО МАЙНОВОЇ (ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ) ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ САНКЦІЙНИХ ОСІБ

В умовах тривалої російської агресії проти України одним із ключових правових інструментів захисту національних інтересів є застосування санкцій. Закон України «Про санкції» надає правову основу для обмежувальних заходів, що включають блокування активів, заборону фінансових операцій та інші майнові обмеження. Паралельно, норми Цивільного кодексу України (ЦКУ) дозволяють розглядати питання відшкодування шкоди за протиправні дії осіб, що потрапили під санкції.

У цьому контексті важливо дослідити, за яких умов санкційні особи можуть бути притягнуті до майнової відповідальності, а також оцінити перспективи таких дій у світлі чинного законодавства.

Закон України «Про санкції» (далі – Закон) визначає санкції як спеціальні, економічні та інші обмежувальні заходи, що застосовуються до іноземних осіб, а також осіб, які становлять загрозу національній безпеці. Так, ст. 4 Закону встановлює перелік санкцій, які включають, серед іншого, блокування активів, обмеження торгівлі, припинення фінансових зобов'язань.

Процедура застосування санкцій: вони вводяться рішенням РНБО, затвердженим указом Президента України, або рішенням міжнародних організацій, учасницею яких є Україна.

Санкції мають переважно публічно-правовий характер, проте їх наслідки можуть мати значний вплив на цивільно-правові відносини. Наприклад, блокування активів обмежує можливість особи розпоряджатися майном, що може слугувати підставою для майнових претензій із боку держави або інших суб'єктів.

Станом на 1 лютого 2024 року в Україні запрацював Державний реєстр санкцій, який містить інформацію про 17 202 підсанкційні фізичні та юридичні особи. Ці санкції здебільшого пов'язані з російською агресією проти України. У листопаді 2024 року Президент України Володимир Зеленський підписав укази № 761/2024 та № 762/2024, якими введено санкції проти 15 фізичних осіб та 102 юридичних осіб з Росії та Білорусі.

Таким чином, станом на листопад 2024 року, під санкціями в Україні перебуває понад 17 300 фізичних та юридичних осіб, причетних до російської агресії.

Даний Реєстр створено з метою надання безоплатного публічного доступу до актуальної та достовірної інформації про суб'єктів, щодо яких застосовано санкції, Реєстр є офіційним джерелом інформації. Тобто, така інформація, зокрема, про причетність санкційних осіб до російської агресії, вважається достовірною та правдивою і може бути використана будь-якою зацікавленою особою в своїх інтересах.

Ключовою відмінністю цивільно-правової (майнової) відповідальності від санкцій є те, що відповідальність спрямована на врегулювання приватних правовідносин, а санкції є інструментом публічного права.

Санкції застосовуються без необхідності доведення вини та причинного зв'язку, тоді як цивільно-правова відповідальність ґрунтується на чітко визначених юридичних підставах.

Застосування санкцій державою до фізичних або юридичних осіб, причетних до російської агресії проти України, створює юридичні можливості для притягнення цих суб'єктів до цивільно-правової відповідальності. Це актуально для потерпілих – фізичних осіб, бізнесу, організацій чи держави, які зазнали шкоди внаслідок таких дій.

Нижче розглянемо, як факт застосування санкцій може бути використаний як підґрунтя для цивільно-правового позову.

Санкції не є самостійним засобом відновлення порушених прав потерпілих, але вони можуть бути джерелом доказів причетності такого відповідача до агресії чи спричинення шкоди, створюють передумови для індивідуалізації відповідальності осіб, які сприяли агресії. Таким чином, застосування санкцій щодо конкретної особи або компанії може полегшити процес доказування у цивільних та господарських справах.

Для успішного притягнення санкційної особи до цивільно-правової відповідальності потерпілим особам необхідно довести:

Протиправну поведінку – наприклад, участь у незаконній окупації територій, фінансування збройних угруповань, постачання зброї чи сприяння російській агресії іншим шляхом.

Шкоду – майнову або немайнову, що завдана потерпілій особі.

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою. Вину відповідача – у санкційних випадках це може бути доведено через його дії, що призвели до тяжких наслідків для потерпілих осіб. Обов'язок довести відсутність вини за завдану шкоду потерпілому покладається на відповідача.

Як санкції можуть бути використані як доказ? Перш за все, це підтвердження протиправної поведінки санкційних осіб.

У рішенні Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) чи інших уповноважених органів про застосування санкцій містяться фактичні дані про дії особи, які становлять загрозу національній безпеці України. Санкції демонстру-

ють, що держава визнала особу причетною до дій, які загрожують правам громадян та інтересам держави.

Санкції можуть підтвердити участь особи у ланцюжку дій, які призвели до шкоди для потерпілих (тобто, сприяння агресивній війні РФ проти України в будь-якій формі призводить і до відповідальності за загальні тяжкі наслідки війни для цивільного населення, зокрема, таких як, загибель та поранення людей, руйнування майна, додаткові витрати на відновлення і захист від агресії, масова міграція населення, порушення психічного здоров'я та душевні страждання мільйонів людей і т.і.).

Замість збору великої кількості доказів, позивач може посилатися на факт застосування санкцій, які вже базуються на ґрунтовній оцінці дій відповідача з боку компетентних органів держави. Тобто, якщо особа перебуває під санкціями за підтримку агресії, її дії вже можуть бути розцінені як такі, що завдали шкоду потерпілому.

Таким чином, щодо санкційних осіб є перспектива їх притягнення до майнової (цивільно-правової) відповідальності за шкоду, завдану їх протиправними діями. Стаття 1166 ЦКУ передбачає обов'язок відшкодувати майнову шкоду, завдану протиправними діями. Стаття 1167 ЦКУ встановлює відповідальність за завдання моральної шкоди.

Особливе значення для практики притягнення санкційних осіб до відповідальності має стаття 1190 ЦПУ, яка встановлює відповідальність за завдання шкоди спільно кількома особами: особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоду, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим. Фактично міжнародний злочин російської агресії був би неможливим без комплексної інформаційної, фінансової, організаційної, політичної підтримки великої кількості фізичних та юридичних осіб, що діють в підтримку такої агресії та мають вигоду від агресивної війни. Ці особи діють спільно на загальний інтерес агресора, а тому і можуть притягатись

до відповідальності як по одинці, так і в колективному складі солідарно з РФ, як пособники агресора.

В Україні поки що обмежена судова практика притягнення санкційних осіб до відповідальності через цивільно-правові механізми. Втім, є перспективи її розвитку, адже в Україні вже є перше позитивне судове рішення з використанням правового обґрунтування причетності санкційних осіб до міжнародного злочину російської агресії та їх солідарної відповідальності разом з агресором за наслідки агресії: рішення Оболонського районного суду м. Києва за справою № 756/14283/21 від 30.08.2023 року про солідарне стягнення з РФ та її пособника Януковича В. Ф. компенсації моральної шкоди на користь 12 позивачів в загальній сумі 2 млн. євро.

Також Законом України «Про санкції» передбачено можливість конфіскації активів санкційних осіб. Це прямо не є майновою відповідальністю, але може створити підґрунтя для цивільно-правових позовів про відшкодування шкоди.

Основні проблеми притягнення санкційних осіб до майнової (цивільно-правової відповідальності) відповідальності за шкоду, завдану внаслідок російської агресії:

- Доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями санкційної особи і завданою шкодою.
- Захист прав третіх осіб, які можуть постраждати від санкцій (наприклад, кредиторів санкційних компаній).
- Юридична протидія з боку санкційних осіб: вони можуть оскаржувати рішення про санкції та арешти активів у судах.

Притягнення санкційних осіб до майнової відповідальності вимагає комплексного підходу, що включає використання норм ЦКУ, положень Закону «Про санкції» та міжнародного права. Враховуючи міжнародний тиск на РФ та її пособників, перспективи притягнення до майнової відповідальності осіб, які фінансують чи іншим чином підтримують агресію, є цілком реальними. Важливо вдосконалити нормативну

базу та посилити співпрацю з міжнародними партнерами для ефективної реалізації цих механізмів.

Факт застосування санкцій може слугувати потужним інструментом у справах про цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок російської агресії. Хоча санкції самі по собі не є засобом компенсації, вони підтверджують протиправність дій відповідача та спрощують процес доказування. Поєднання механізмів санкційної політики та цивільного права дозволяє ефективніше захищати права потерпілих і притягати винних до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про санкції» 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Рада національної безпеки та оборони України. В Україні запрацював Державний реєстр санкцій. URL: <https://www.rnbo.gov.ua>
4. Міжнародні та українські персональні санкції проти російської агресії: динаміка, структура, відмінності. URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/mizhnarodni-ta-ukrayinski-personalni-sanktsiyi-proty-rosiyskoyi-ahresiyi-dynamika%2C-struktura%2C-vidminnosti/>
5. Стулов С. З Януковича та рф стягнуть від 35 до 350 тисяч моральних збитків на користь українців. URL: <https://dialogueparty.site/article/view/z-yanukovicha-ta-rf-styagnut-vid-35-do-350-tisyach-moralnih-zbitkiv-na-korist-ukrajinciv/>

ЧЕХОВСЬКА Марія
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки
Національної академії Служби безпеки України*

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Через масштабні санкції росія шукає можливості обійти їх, щоб уникнути, а то хоча б мінімізувати вплив санкційної політики, у тому числі завдяки використанню складних фінансових схем, транснаціональних ланцюжків поставок, фальсифікації характеру або походження товарів, якими торгують, використання третіх країн, які бажають постачати Росії товари та технології, заборонені санкціями.

Зважаючи на зазначене, США та ЄС було розроблено механізм вторинних санкцій, метою якого є створення каскадного ефекту, коли компанії та країни, які продовжують співпрацювати з росією, стикаються з ризиками втрати доступу, зокрема, до американського ринку та фінансової системи.

Тобто вторинні санкції накладають покарання на осіб та організації, які не підпадають під юридичну юрисдикцію країни, що наклала санкції, і застосовуються проти організацій, які беруть участь у тих самих операціях, заборонених первинними санкціями.

Сторона, яка порушує заборони чи обмеження, підлягає вторинним санкціям, є суб'єктом регулятивних наслідків. Однак покарання значно суворіші; загалом, вони складаються з обмежень або заборон доступу до фінансової системи країни, що накладає санкції.

Хоча існує низка покарань, які можуть бути застосовані згідно з різними санкціями США, найсуворішим є втрата до-

ступу до фінансової системи в США (і фінансових установ США, де б вони не були).

Зазначимо, що ключову роль у процесі накладання та виконання економічних санкцій, запроваджених США, відіграє Управління з контролю за іноземними активами (OFAC), спеціалізований підрозділ Міністерства фінансів США.

Вторинні санкції вже почали позначатися на економіці Росії. Так, Туреччина, ОАЕ та Кіпр почали у 2024 році розривати з нею фінансові зв'язки.

В контексті застосування вторинних санкцій варто, на нашу думку, звернути увагу на досвід Великої Британії, де було створено новий підрозділ – Управління із застосування торговельних санкцій (OTSI), яке підтримуватиме компанії в дотриманні санкційних заходів.

OTSI матиме право накладати штрафи на компанії, що є порушниками санкційного режиму, а також розкривати інформацію про такі порушення у публічному просторі. Також зазначений підрозділ «контролюватиме дотримання санкцій у сфері професійних і ділових послуг, тоді як контроль за експортом та імпортом товарів залишиться за наявними структурами», а також розслідуватиме «дії британських громадян, які порушують санкції, навіть якщо вони працюють у третіх країнах, що розширює рамки британського режиму санкцій» [1].

Разом з цим, необхідно також розуміти, що зацікавлені країни будуть вживати всіх заходів, щоб обійти і вторинні санкції.

Наприклад, в наукових журналах можна знайти інформацію про створення нової інтелектуальної системи з розрахунковим ядром у формі нейромережі, що дозволяє за низкою економічних факторів, унікальних для кожної з компаній російського ринку, здійснювати прогнозування загрози їхнього потрапляння в списки санкцій.

Туреччина взагалі веде переговори з США щодо відмови від санкцій, що дозволить країні продовжувати використовувати

вати російський Газпромбанк для оплати імпорту природного газу, адже росія є найбільшим постачальником газу до Туреччини (минулого року на її частку припало близько 42% імпорту) [2].

Підсумовуючи зазначимо, що ефективність економічних санкцій підбивається та знижується через уникнення та ухилення від них. Росія та пов'язані з нею компанії, зокрема Європейського Союзу та третіх країн, застосовують різні методи, щоб уникнути санкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Британія відкрила підрозділ для контролю за дотриманням торгових санкцій щодо РФ. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/britaniya-vidkrila-pidrozdil-kontrolyu-dotrimannyam-1728543708.html>

2. «Не зможемо платити Росії за газ»: Туреччина хоче скасувати санкції США проти «Газпромбанку». URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ne-zmozhemo-platiti-rosiyi-gaz-turechchina-1732613764.html>

РЕЗОЛЮЦІЯ

Українського санкційного форуму «Санкції як інструмент національної безпеки: питання правозастосовної практики та економічні наслідки»

(м. Київ, 29 листопада 2024 року)

ВСТУПНА ЧАСТИНА

Учасники Форуму, представники органів державної влади, наукової спільноти, правоохоронних органів, юридичної практики, адвокатури та громадянського суспільства, обговоривши сучасний стан і перспективи санкційної політики України в умовах збройної агресії рф, відзначають:

- актуальність і важливість санкцій як інструменту захисту національної безпеки України;
- наявність системних прогалин у законодавчому забезпеченні санкційної політики;
- необхідність підвищення ефективності правозастосування та дотримання прав людини під час реалізації санкцій;
- потребу в інтеграції міжнародного досвіду у національну практику.

ФОРУМ ЗАКЛИКАЄ

1. Верховну Раду України:

- Невідкладно ухвалити законопроект № 8384;
- Удосконалити Закон України «Про санкції»;
- Гармонізувати національне законодавство з Директивою Європейського Союзу;

2. Кабінет Міністрів України:

- Створити центральний орган виконавчої влади з питань санкційної політики;
- Розробити методику оцінки збитків;
- Запровадити публічний реєстр підсанкційних осіб;

3. Офіс Генерального прокурора, СБУ, НАБУ, ДБР:

- Стандартизувати підходи до кваліфікації злочинів;

- Удосконалити міжвідомчий обмін інформацією;
- Забезпечити навчання слідчих і прокурорів;

4. Судову гілку влади:

- Формувати єдину судову практику;
- Забезпечити дотримання принципу верховенства права;
- Врегулювати практику передачі активів;

5. Адвокатуру та правозахисну спільноту:

- Гарантувати правову допомогу підсанкційним особам;
- Інформувати суспільство про роль адвоката;

ФОРУМ РЕКОМЕНДУЄ:

- Розробити Національну стратегію санкційної політики України;
- Інституціоналізувати Форум як щорічну платформу;

Прийнято учасниками Форуму одноголосно
м. Київ, 29 листопада 2024 року

Наукове видання

**САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ: ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ
ПРАКТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ**

Збірник матеріалів тез

Київ

29 листопада 2024 року

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 20.12.2024 р. Формат 60 x 84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 9,18.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

E-mail: alerta.pravoaeednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.